

Миодраг Илић

ХАЈКУНА ОД УДБИНА

Драма у два дела (7 слика)

МИОДРАГ ИЛИЋ, драмски писац, романијер и новинар, потиче из старе београдске породице трговаца и службеника. Завршио је Филозофски и Факултет драмских уметности (класа драматургије професора Јосипа Кулунџића, 1966).

У периоду од 1962. до 1990. написао је низ драмских текстова, који су приказани на многим сценама претходне Југославије, објављени или преведени на стране језике (*Илон – ишчезли град, Пред слейим зидом, Вештац, Кафана у луци, Пуч, Сан зимске ноћи, Пси, Валцер њоручника Нидригена, Ајис, Леџенда о земљи Лазаревој...*). Аутор је неколико радио-драма (*Поликарп, Фонџана à la Медичи, Бродолом и како за извесити...*) и две телевизијске драме (*Койерник, Ојерација*).

Његова драма *Пуч*, изведена први пут 1973. у крагујевачком Театру „Јоаким Вујић”, а потом 1977. у Београдском драмском и 1978. у Српском народном позоришту у Новом Саду, први пут се појављује у штампаном облику у четвртој књизи ове едиције.

Илић је драматизовао роман Милана Кундере *Шала*, превео је с италијанског драму *Ема удова Ђокасџа* Алберта Савинија (*Атеље 212*) и с енглеског Милерову верзију Ибзеновог дела *Нејријател народа*. Сарађивао је с многим књижевним листовима и часописима, као позоришни критичар и есејист.

Од 1975. до 1979. био је управник Београдског драмског позоришта, а од 1982. до 1990. директор Дrame Народног позоришта, да би се вратио новинарству као директор Програма за иностранство РТС, уредник, аутор и водитељ емисија документарног жанра. Илић је аутор романа *Где је крај улице* (1995) и збирке новела *Излеп у Амстердам* (2002).

Миодраг ИЛИЋ

ХАЈКУНА ОД УДБИНА
Драма у два дела (7 слика)

ЛИЦА

ВУК СТЕФАНОВИЋ КАРАЦИЋ	МЛАДЕН МИЛОВАНОВИЋ
АНА КРАУС, његова жена	СИМА МИЛОСАВЉЕВИЋ –
МИЛОШ ОБРЕНОВИЋ,	АМИЦА
кнез Србије	ЂОРЂИЈЕ ПОПОВИЋ – ЂЕЛЕШ
ЈЕЛИСАВЕТА ОБРЕНОВИЋ, његова	МАЦА, угледна госпођа
кћи	АЛЕКСА ПОПОВСКИ,
МИХАИЛО ОБРЕНОВИЋ,	кнежев писар
његов син, будући кнез	ДИМИТРИЈЕ ДАВИДОВИЋ
ЈЕРНЕЈ КОПИТАР	ПАНТА ХАЦИ-СТОИЛО
РУДОЛ ХИРШ,	ЈОАКИМ ВУЈИЋ
надстојник бечке полиције	ЦВЕТКО РАЈОВИЋ
ЈОХАН ВОЛФГАНГ ГЕТЕ	ФРАУ ЕЈКМАЈЕР
ТЕРЕЗА ФОН ЈАКОБ	АНЂЕЛКО ВУКОВИЋ, гуслар
СТЕФАН СТРАТМИРОВИЋ,	АЛЕКСА, целат Милошев
митрополит карловачки	Устаници, хајдучи, Турци, Милошеви
СТАРАЦ	момци, пандури, бечки полицајци,
ЖЕНА	лепе и веселе жене, народ, јунаци

НАПОМЕНА АУТОРА

Овај се комад може играти са предиграма и међуиграма, али и без ЊИХ, у театриме који не могу да ангажују већи број статиста, играча и мајстора пантомиме. Дело, сведено искључиво на драмску радњу, не губи у значењу, већ само у сценској илустративности.

Радња се збива између 1820. и 1842. године у Бечу, Крагујевцу, Халеу, Вајмару, Београду, Земуну и у пределима маште.

 ПРВИ ДЕО

 1. СЛИКА

Пре неџо шћо се сцена освейли.

Браћо моја, српске војеведе!
 Барјактари, млади капетани!
 Побацајте куке и мотике,
 Па удрите по селима Турке,
 Ви, кнезови и селски кметови!
 Дижите се скупа на оружје,
 Јали сада, ја више никада,
 Јер оћемо скупа изгинути.
 Дјеца наша мука допанути
 И под турским јармом останути;
 Но на ноге, моји соколови!

...

Ваља, браћо, на мејдан изићи,
 За ришћанску вјеру умријети,
 Јер је гуја пала крај Мораве,
 Љута гуја, паша Ћаја-паша,
 И са пашом петнаест иљада
 Убојника, љута Арнаута,
 Та много су мајки уцвијелили
 И српскога робља наробили
 И нашијех цркви опустили...

Током неколико последњих стихова, уз брујање пошмуле и преиће музике која звучи као уџушен вајај, свейлост само донекле обасјава поџрбљене људске прилике, у рийама, босоноге. Усјорено креће се поворка српског робља, праћена јаничарима. Повремено џукне бич.

Одједном – џромки понови музике и бљештава свейлост: са свих сјрана ујрче српски усјаници, који иџром приказују сцилизовани бој с Турцима. Они џину и убијају Турке, да би коначно ослободили робље. Сви заједно, иријумфалном иџром, славе победу и поћешак новог живића. Развија се барјак-крсјаш.

У врхунцу слободарског заноса, међу усјаницима-победницима појављује се Вук Сјефановић Караџић, као 33-годишњи емигрант у Бечу, већ посед, у својој познајој одећи, са кайом, са савијеном ногом на дрвеној шћули. Свейлост ирне, иџрачи се повлаче, а једино Вук осјаје освейљен. Једно време сјоји нем и замишљен, а онда појачана свейлост оћкрива око њега неколико предмета његовог скромног сјана у Ландишрасе,

1820, године: сѝари сѝо са књиџама и ѓуичијим ѝером, две-ѝри обичне сѝолице, расѝеће и Карађорђеву слику... Вук седа за свој сѝо, одлаже иѝѝулу. улази Ана, њеџова суѝруџа, Бечлика, омалена, ружњикава, у више неџо једносѝавној хаљини оноџ времена, ѝриѝиснуѝа немашѝином и ѝу-џом збоџ изџубљене деце.

АНА: Вук, ein Herr ist gekommen.

ВУК: Како се зове?

АНА: Не знам. Пита да ли може да уђе. Рекла сам му да радиш...

ВУК: Пусти га.

(Ана ѝође, али је њеџов лас задржи)

... Ако ли дође Јернеј... ти знаш... Он ми је најпречи.

Ана изиђе. Убрзо уводи Рудолфа Хирша, човека средњих џодина, енерџичноџ, сѝироџоџ, са цилиндром у рукама; Ана му узме цилиндер и изнесе џа.

ХИРШ: Молим за извињење, господине Стефановићу, или... Караџићу. Заправо не знам које је од одва два презимена право.

ВУК: Стефановић сам по оцу, Стевану, а Караџић по дједовима дурмиторским.

ХИРШ: Долазим к вама по дужности.

ВУК: Нијесам ли вас већ неђе срео? Јако сте ми познати... Можда у кавани “Црвени пијетао”?

ХИРШ: Зовем се Хирш. Већ доста дуго ја сам у вашој близини. Наложено ми је да вас добро упознам.

ВУК: Полиција? Не знам хоће ли вам се труд исплатити.

ХИРШ: Ви сте политички емигрант. Ваш боравак у Бечу и везе са извесним људима изазивају подозрење. Разумећете да је наша дужност да мотримо на људе као што сте ви.

ВУК: Разумијем, разумијем... Па, сједите. Почастио бих вас нечим, али кафе немамо. Нијесмо купили... због разнијех послова... Можда чашу српске ракије? То је наш лијек...

ХИРШ: Хвала, не пијем.

ВУК: Штета! Донио ми ономад наш човјек, трговац из Биограда.

ХИРШ: Тај човек нас управо занима. Да ли вам је, осим ракије, донео још нешто? Реџимо, неко писмо, поруку?...

ВУК: *(Мало збуњен)*

О, да... Писао ми знанац, саборац из устанка.

ХИРШ: Могу ли видети то писмо?

ВУК: Није било богзнашта, па сам га бацио.

- ХИРШ: Господине Караџићу, да много не околишимо. Ми знамо понешто о вама. Толико да вас замолимо да напустите Беч и државну територију Царевине. Ипак, то не чинимо...
- ВУК: А шта се то имаде о мени знати, што је тако опасно за Царевину?
- ХИРШ: Ваши чести одласци у Срем, ваше путовање у Русију, ваша састајања с непожељним и сумњивим људима. Ви, бивши секретар устаничке владе... како је ви оно зовете?
- ВУК: Правитељствујушчи совјет.
- ХИРШ: Да, тако је. Дакле, ви, човек који је био угледан чиновник у Кладову и војни заповедник у Брзој Паланци, побегли сте од турских казнених јединица у нашу земљу...
- ВУК: Пошто нас је ваша земља оставила Турској на милост и немилост! Сад је година 1820-а, годподине! Прошло је много воде Дунавом отада... Ми смо хришћани, господине, ми хоћемо да будемо слободни, ништа друго...
- ХИРШ: Нећемо о високој политици. Господин Метерних је потписао мир са Турском, и нама није до међудржавних компликација због вас, избеглица. Бићу кратак. Лечили сте се у нашим бањама још пре десет година. Да ли је ваша нога заиста... како да кажем – оболела... или је то само блеф да бисте изазвали сажаљење и отклонили пажњу власти од себе?
- ВУК: Зар и у то сумњате? Ја имам докторске квите. Кам лијепе среће да могу потрчати, у колу заиграти, да могу пушку носити! Сакат сам вам ја и тешко покретан, и нема ту никаквог блефа, већ муке и бола, господине.
- ХИРШ: Упркос томе, ви често путујете, хиљаде миља преваљујете.
- ВУК: Радозналост и нада ме гоне. Ја морам путовати...
- ХИРШ: Кад сте последњи пут ишли у Сремске Карловце, прекинули сте путовање, и једну ноћ сте провели на непознатом месту. Где сте били и шта сте радили?
- ВУК: Чекајте... То је било лане?... Зауоставили смо се пред некаквом кућом, а у кући се пјевало. Да, остануо сам цјеле ноћи с двома дјевојкама, Српкињама.
- ХИРШ: Тако! Види, види, ко би то рекао!
- ВУК: Али не како ви замишљате! Оне су ми пјевале за неколико сребрњака, а ја сам записивао пјесме. Прибиљежио сам 25 жетелачких, сватовских и ускршњих пјесама!...

- ХИРШ: Како? Оне су певале, а ви... И тако целе ноћи!
(Смеје се)
На вашем месту би неко други – како да кажем... Да, знамо да сте члан Краковског учено друштва и да су вам песмице донеле сребрну медаљу руске Академије наука. Не поричите, господине Караџићу, одлазили сте у Руско посланство и тражили новац од посланика грофа Оловкина. За време боравка у Русији прошле године, срели сте се са писцем Карамзином и председником Академије Шишковом, али и са министром руске владе Димитријевим! Тамо су вам обећали и велику суму новца. Зашто?
- ВУК: За пут по словенским земљама и скупљање народних умотворина, за састављање српског рјечника...
- ХИРШ: Српски рјечник сте издали још пре две године...
- ВУК: Тај посао никад није завршен. Рјечник ваља допуњавати...
- ХИРШ: То објашњење би могло да звучи врло уверљиво, да нема неких препрека. у ваш дом долазе руски официри српског порекла, Петар Добрњац, Стеван Живковић и Сима Марковић. Пре четири године прешли сте у Србију на захтев вашег емигранта Јакова Ненадовића.
- ВУК: Али не, забога! Морао сам ићи ради рјечника...
- ХИРШ: У то време у Београду су задављени Петар Молер и капетан Радич Петровић, Шта знате о томе?...
- ВУК: Борба око власти, мислим... То је злочин онога распопа Милентија Никића, за рачун кнеза српског, Милоша. Али, Милош је истребитељ, он ће и Никићу доћи главе.
- ХИРШ: Не разумем ништа од тих ваших збрка и убијања. Одржавате ли везе са званичним властима Кнежевине Србије?
- ВУК: Никакве. Осим... што смо ми малена земља и сви се познајемо...
- ХИРШ: Пазите, господине Караџићу... Постоји сумња да је ваш боравак у Бечу, како да кажем... у интересу Кнежевине Србије. Да ваше везе и писма служе за преношење података о овдашњим приликама.
- ВУК: Мислите да шпијам? Али не, господине, тако вам бога! ја сам вам обична списатељска лудија... човјек од пера... сиротиња!
- ХИРШ: Ви сте ожењени нашом држављанком, и морате нам помоћи, уколико желите да останете у Бечу...
- ВУК: Како – како да вам помогнем?

- ХИРШ: У околним крчмама и другде у Бечу, срећете много Срба и Грка. Хоћемо да знамо ко су ти људи, Шта говоре, Шта траже међу нама, зашто су дошли, с ким су се срели, шта доносе и шта односе... Разумете?
- ВУК: Да служим полицији? Да будем ваш повјереник? Ја?... Али, господине Хирш...
- ХИРШ: Да, ви, господине Караџићу! Тако неупадљиви, јадни с том ногом, занесени науком и поезијом. Размислите. То вас ништа не кошта, а обезбеђује вам наше поверење и – стрпљење. А сада, лаку ноћ. Сресћемо се поново.
- ВУК: Молим вас, чекајте... Станите... Зар је могућно да од мене очекујете да потказујем људе?...
- Улази Јернеј Кошћар. Омален, риђ, кривонож, погрбљен, с цвикерима на врх носа. Засиане, уледавиши Хирша.*
- ХИРШ: Добро вече, осподине Копитар. Изволите само! Ми смо иначе завршили разговор.
- КОПИТАР: Ми се познајемо, господине?
- ХИРШ: Сваки боље обавештени Бечлија познаје ученог цензора Јернеја Копитара, библиотекара Царске библиотеке.
- КОПИТАР: А ви сте?
- ХИРШ: Све ће вам ионако објаснити ваш велики пријатељ господин Караџић. Част ми је господо.
(Наклони се и брзо изиђе)
- ВУК: Господине Копитар, шта ово би! Да сте га само чули!... Тај полициот ме уцјенио! Тражи да мотрим на наше људе, да прислушкујем, и да им дојављујем све што дознам, иначе ће ме испратити преко границе! Као да сам никоговић, фукара, к'о да не носим образ мојег ђеда Бандуле и мојег оца Стевана! Ми никоме нијесмо ни воде натрунили акамоли...
- КОПИТАР: Смирите се, Вук. То су и раније покушавали. И покушаваће.
- ВУК: Хоће да се искористе мојом несрећом. Знају да није немам домовине. У Србији ми је мучно и не могу радити, у Бечу сам странац и шпион. Из Карловаца ме прогнаше као арамију и безбожника, јер оћу да очистим језик српски од поповске буђи, а моје огњиште у Тршићу само змије походе. Нико свог немам, осим моје Ане и Вас. Да ми није вас двоје, скапао бих к'о згажен миш.
- КОПИТАР: Полиција само ради свој посао. И Ви радите оно што вам је судбина одредила, и не бојте се.

- ВУК: Не судбина – Ви, Јернеју! Само Ви. Јесте Аустријанац, али сте душом Словен. Сјећате ли се кад сте се оно први пут амо попели?
- КОПИТАР: Одмах сам знао да сам вас чекао. Таквог што још мирише на земљу, на сено, на вуну, што уме да чује и запази. Нисте ви, Вук, без домовине. Она је у песмама које сте записали, у речима које скупљате. Како беше она поскочица:
“Ај, уј, не лудуј
С туђом љубом не другуј:
Туђа љуба пасја вјера,
Намамиће, превариће –
Скочи коло, дупе голо,
Како радиш и горе ће.
Опа цупа
Под њом рупа. –
Мучи враже,
Ко ти каже?
Није једна
Веће двије”.
(*Смеје се*)
И нисте ви сами, пријатељу! С вама су вазда Старина Новак, Краљевић Марко, Милић Барјактар, Свети Сава, Еро, Иво Сењанин, Бајо Пивљанин и стотине других мегданџија и хајдука, на коњима, у злату и кадифи... Па онда виле и верне љубе, драгане и мајке... Они хоће да се вину у велики свет, у друштво Хектора и Ахила, Хелене и Лорелај, Кримхилде и Зигфрида...
- ВУК: Кад вас слушах, господине Копитаре, к’о да ваздух у Тршићу дишем. И себе не жалим. Има неког врага што ме води, па нек’ ме одведе до краја. Али, моја Ана, сирота. Двоје је родила и обоје умријеше. Због ње ми је тешко. Нешто морам за њу учинити. Ни аљина нема да се у цркви покаже.
- КОПИТАР: Доћи ће бољи дани. Стрпљења и рада. Опчинићемо нас двојица и Беч и Европу!
- ВУК: Још ваља много урадити, а мало је времена и још мање здравља. И, брате, гуши ме све ово ође. Тијесно ми је и на улици, и ође у стану. Изједоше ме ове ваше швапске стјенице у старим кућеринама. Рек’о бих да су крволочније од нашијех рисова. Хоће ми се натраг, у Србију, да удахнем јутарње студени, да...
- КОПИТАР: Опет? Језус Марија, Вук, обуздајте мало тог вашег врага што вас упрегао у своја кола! Зар нисте сами рекли да Ана...

- ВУК: Пссст! Идем да иштем потпоре или пензије у кнеза. Тако ћу и њој помоћи!
- КОПИТАР: Тај болесни варварин... Не надајте се!
- ВУК: Волијем да ми моја земља крв попије нег ли туђа. Док будем тамо, ође ће ме полиција заборавити. И образ ћу сачувати. Знате, господине Копитаре, миран санак – чистом срцу данак!
- КОПИТАР: Зар се не бојите да ће вас тамо осумњичити као аустро-угарског шпијуна? И вождовског човека? И Милош има полицију, и то много гору, без лакованих ципела и рукавица, а са тољагама!
- ВУК: Знам. И не кажем да ми није хладно око срца. Али не могу да бирам. Вуче ме нешто, баш к њему. Јесте ли виђели кадгод паука кад оће паучицу да обљуби? Нијесте? Обиграва око ње, страши је се, зна да ће умријети, ал' ипак јој приђе. И – хоп – она му главу одризе. Тако и ја. Кад-тад морам стати пред кнеза, па макар ме то и главе коштало.
- КОПИТАР: Лудост. Чиста лудост. И кад сте путовали у Русију, говорио сам да је будућност свих нас у Аустрији, и само уз Аустрију. Шта ћете добити од кнеза Србије?
- ВУК: Упитајмо се нас двојица овако: што би кнез Србије могао добити од мене?
- КОПИТАР: Много, кад би умео да вас схвати. Али, он...
- ВУК: Шта мислите кад бих ја од Милоша начинио штогођ налик на Великог Карла или на Великог Петра? А?
- КОПИТАР: И Карло и Петар су просвећени људи, а Милош је свињар и тиранин!
- ВУК: Видјећемо. Прво ваља и њега и његове совјетнике научити читати и писати. Онда ваља књига донијети и књижницу у Крагујевцу отворити за старо и младо...
- КОПИТАР: Каквих књига! Којих књига? На ком језику? Хоћете ли можда “старо и младо” научити немачком, француском, руском! Ви бисте једном секиром да раскрчите шуму!
- ВУК: Полагано, господине Копитар. Ваља почети однекле. Рецимо, ваља књигопечатњу устројити. Штампарију! И то на народном језику, ћирилицом, да свако чобанче може филозофа разумијети. А онда би велику школу ваљало поново основати. Да се у њој момчад изобрази, да науке прими.
- КОПИТАР: Колико ви живота имате, Вук? Два, пет, петнаест? То су маштарије, бунцање. Завршите оно што сте почели. Пјесме, граматику, азбуку, библију. И баста за вашег живота!

- ВУК: Хоћу да покушам више. Наговорићу кнеза да даде макар и најмање што закона, колико је могуће према данашњем стању, да Србија буде колико год налик на европејску државу. Да стане на пут зверињу људском, да зајази пљачку, насиље, самовољу, неправду.
- КОПИТАР: Имате тридесет и три године, а још сте лаковерни и детињаста. Па, кнезу управо одговара безвлашће!
- ВУК: Отворићу му очи. Сједећу до њега. Говорићу му разложно. Писаћу историју српску за њега и књиге за школе, колико ја могу. Од владара почињу све невоље овога свијета. Воспиташ ли владара, и свијет ће се промијенити!
- КОПИТАР: Можда. Али, Милош ће вас обесити о ону крушку пред својом кућом пре него што стигнете да га воспитате!
- ВУК: Дрхтавица ме нека хвата пред оним што ме тамо чека. Али, морам у Србију.
- КОПИТАР: Кнез вам неће опростити старе рачуне. Сетиће се...
- ВУК: Распитаћу се што сад мисли о мени. Јесам му се замјерио, али сам га и задужио. Зна тај да могу бити од користи!
- КОПИТАР: Чекаћемо. Видећемо. Не заборавите да ће на крају и Срби и Хрвати и моји Словенци постати равноправни с другима у овој Монархији, помоћу нашега рада. То је неминовна будућност.
- ВУК: Не умијем вам гатати. Припазите ми Ану, притеците јој у помоћ ако буде потребита. А ја ћу вам свакако добро вратити.
- КОПИТАР: Ослоните се на мене. Вечерас нећемо радити?
- ВУК: Нијесам спреман. Раздражио ме овај полицајот.
- Улази Ана.*
- АНА: Скувала сам кромпир, а има и масла... Хоће ли господин доктор остати на вечери?
- КОПИТАР: Не, хвала, госпођо. Морао бих вечерас раније бити код куће. Па, Вук, gute Nacht.
- ВУК: Добру вам ноћ, господине Копитар.
- Јернеј и Ана изиђу. Ана се убрзо враћа.*
- АНА: Било ми је неугодно да зовем господина Копитара на кувани кромпир, али...
- ВУК: Па ти си чудотворка, Ана! Одакле ти масло?
- АНА: Позајмила сам од сусетке. Докле ћемо овако, Волф?

- ВУК: Још мало. Они моји у Србији схватиће ускоро да сам полезан за отечество. Одвојиће неку пару за свог језикотворца и списатеља. Видјећеш. Само док се с кнезом сретнем и поразговарим...
- АНА: Нећеш ваљда опет на пут?
- ВУК: Морам, Ана.
- АНА: Да ме оставиш... сада?
- ВУК: Неколико мјесеци – и ето ме натраг.
- АНА: Знам шта то значи, тих твојих “неколико месеци”! Да није било тих “неколико месеци” прошле године, не бисмо изгубили нашег првенца Милутина, ни нашу мајуншну Милицу. Двоје наших анђела. Зар те твоје хартије вреде више од наше љубави, од наше деце? Зар никога не видиш осим себе?
- ВУК: Немој... Немој тако, Ана. У Светом писму Матеј вели: “Ви сте видјело свијету; не може се град сакрити, на гори стоји”. И ја се пењем на гору. Дижем кућу на камену која “неће пасти кад удари дажд и дођу воде и дуну ветрови”.
- АНА: Проклете празне речи...
(*Јеца*)
Ја сам мајка, мајка, Волф, којој су отета деца!... Деца коју ти убијаш својом заслепљеношћу! Трошиш то мало новца који добијаш да би слушао слепце пред црквама, да би ти Циганке певале! То је лудост и грех...
(*Плаче*)
- ВУК: Знам. Ти би хтела да сједим ође. А што ћу ође ако не прикупим грађе за књиге? Што бих ође радио? Што ја умијем друго ратити, Ана?
- АНА: Ниси ништа покушао. А говорио си ми да ме волиш, писао ми најлепша писма. А сада? Сад бежиш. Луташ далеко од мене. Зар нема и овде Срба, пиши за њих?!
- ВУК: Ође је њива зарасла у коров, Ана. Ови Срби, као и онај мој душманин, митрополит карловачки Стратимировић, вазда ме на крст прикивају. Однародили се. За пријевод Новог завјета немам пренумераната. Нико неће књигу над књигама, јер је на простом језику! Кажу да сам пљунуо на бога!... У Србији ће ме разумјети. И богу се оће да га људи разумију. Штампачу Нови завјет. Тамо је њива чиста: само потребује мудрих и поштених посленика да посију здраво сјеме!

- АНА: Чини што хоћеш. Ја ти нисам више жена. Упослићу се у вешерају и живећу како доликује кћери породице Краус.
(Пође, њлачући, ња засџане. Пауза. Онда се окрене и њриџрчи Вуку. Заџрли џа. Он је љуби њо лицу, коси, рукама)
Ох, Волф!... Опрости!... Опрости ми, молим те!...
- ВУК: Просто ти је од мене. знам да сам крив пред тобом. Опрости ти мени, лудову и будалашу што вјетар капом тјера!
- АНА: Иди, иди у твоју Србију. Знам да мораш. Жени је суђено да чека. И врати се нама двома што пре!
- ВУК: Ана... Шта си то рекла? Вама – двома!... Ана!... Ниси ваљда опет?...
(Она му њоџврђује џлавом, њлачући и смејући се)
Бог нас није оставио, Ана! То је његов благослов! Родићеш ми опет сина, срно моја! Нико срећнији од мене... Послаћу ти новца, видјећеш!
- АНА: Хоћу да будеш срећан, да оствариш оно што желиш... Ох, mein Gott! Моји кромпири су се сасвим охладили...
(Исџрчи из собе)

Вук седа за сџо. Оџвара неку књиџу. Умочио њеро у масџило. Пише, џонући у џолуџаму.

МУШКИ

- ХОР: “Шта се бјели у гори зеленој?
Ал’ је снијег, ал’ су лабудови?
...
Нит’ је снијег, нит’ су лабудови,
Него шатор аге Хасан-аге,
Он болује од љутије рана,
Облази га мати и сестрица,
А љубовца од стида не могла.
Кад ли му је ранам’ боље било,
Он поручи вјерној љуби својој:
Не чекај ме у двору бијелому,
Ни у двору ни у роду мому.”

Уз звуке музике, у џуној свеџлосџи, исџрчава Када и иџром дочарава џраџично сазнање џоруке у џисму; добра Када оџраиџа се са двоџцом дечака и двома девоџицама, својом децом; најџежи јој је расџанак са деџеиџеџом у колевци. Њен Браџи је најзад сурово и безобзирно одвуче...

Деца се удаљују ваџијући за мајком, а с друџе сџране улазе Имоџски кадија и свайови. Хасанаџиница (Када) се оџире, али џод џреџњама Браџа и ласкавим џозивом Кадије, невољно џоџуџиџа и џолази за свайовима.

Њена деца се враћају и пресрећу сватове. Они их зауставе. Хасанаиница очајнички трли децу коју је најусишла. Деца се привијају уз мајку. Она им даје дарове и љуби их. Надноси се над колевку, њлаче. Иза њених леђа створи се гневни Хасанага. Одваја децу од мајке и шаље их заповеднички у кућу. Показује свој презир према бившој жени и мајци своје деце, да би најзад отишао, бацивши јој њене поклоне.

Сватови и Имојски кадија покушавају да је утеше и развеселе.

Неушешна, сломљена срца, Хасанагиница пада на земљу и умире од бола, пружајући узалуд руке к својој деци...

ЗАТАМЊЕЊЕ

2. СЛИКА

Конак кнеза Милоша, у Кражујевцу, исте 1820. године. Леињи дан. Милошев момак Алекса, крвник и убица, извршилац кнежевих пресуда, снажна људина ојачао изгледа, уводи Сџарца и наочитиу млађу Жену.

АЛЕКСА: Ајд' тамо, у крај...

Сџарац и Жена се помере. Сво троје ћуће у дугом шичекивању. Најзад у диванхану бану два пандура са пољагама и заузму места с леве и десне стране врати. За њима уђе 40-годишњи кнез Милош Обреновић, одевен "по њурски", снажан, лукавог и посрдног погледа, ирански осيون и самољубив. Осмопривиши Сџарца и Жену, који понизно похрле да га пољубе у скућ, он их одбије руком и седне на диван.

СТАРАЦ

И ЖЕНА: (Истовремено)

Бог ти помогао, господару!... Жив нам био!...

МИЛОШ: Потамо се!... Шта је, каква је невоља, стари? Оклени си и одакле теби то јање?

СТАРАЦ: Ја сам из Груже... А она ми је кћи.

МИЛОШ: Како се зовеш, грлице?

ЖЕНА: Стојана, а зову ме Јана.

МИЛОШ: Јана? Јана, Јана, јеси л' скоро – оседлана?...

(Смеје се; смех привијају Алекса и два пандура)

Па – шта 'оћете?

СТАРАЦ: Оћемо, господару, милости твоје... Ово моје дете се поне-срећило. Трпи, сирота, зулум и чикарму од мужа јој, оног Раје Крестића из Мутнице Доње, па те молимо к'о бога јединога да је распустиш од тог градника и поганика...

- МИЛОШ: Рече ли да се зове Раја Крестић?
- СТАРАЦ: Јесте. Инокосан је и имућан. ал' мучилац и крвопилац. А није ни мушко, већ бес ишћерује на нејачи и жени, овој мојој шћери, која не би ни лептира руком ухитила, акамоли...
- МИЛОШ: Чекај, стани! Шта ту брабоњаш и прдусаш! Да чујемо њу. Она би да се распусти, а не ти.
(Жени)
Ајде, причај.
- ЖЕНА: Пошла сам за њим, реченим Рајом Крестићем, пре осам годишта, ни петнаеста ми није била... Увео ме у кућу да метем и грбачим, да ноге перем ђеверима и ђедовима, да месим и воду довлачим, да музем и плуг вучем с воловима... И ништа ми тешко не би било да је ноћу, кад месец у ложницу уђе, онако човек к'о и други... да помилује и крв узмути, да...
- МИЛОШ: А, то ли је! Кобила нејакана – сви улари покидани!
- ЖЕНА: ... Ал' он јок, већ туче, сву ми косу очупао, ногом ме у груди ударио...
(Плаче)
Само у тебе, господару, помоћи и лека има да ме од тог злотвора ослободиш. Хоћу кући, наји и оцу... и децу бих к себи узела...
- МИЛОШ: Чекај, нешто се ту не удева једно у друго. Он килав и јалов, а овамо ђеца! Каква онда ђеца, чија су?
- ЖЕНА: Па, понекад ми дође, и то кад време није. Спопадне ме на тавану, јал у шуми, јал у остима... И измучи ме напразно!...
(Сћидљиво)
А ја иштем љубави и милоште, и ... тако... Сва сам модра од мацки и песница... Он није човек, нег вепар дивљи...
- МИЛОШ: (Сћарцу)
Кад је таки тај Раја, што онда даде дете за њега?
- СТАРАЦ: Ја нисам, господару, хтео да је дам, али ме наморао кмет Жуња. А он је твој кум, па ме било стра'...
- МИЛОШ: Шта то велиш, поганијо и смраде један?
(Узме шибу од њандура)
Још ти ја крив?... Је ли? Јебем ли ти оца лајавог!
- ЖЕНА: Немој, господару, молим те, ноге ти љубим... Немој, стар је...
Господару!

- МИЛОШ: Ти, куш, и потомао се!
(Одгурне је, па ошине Сџарца. Овај њадне на земљу, згрчи се, сџење и јауче. Ударци њљушџе)
 Гурнеш кују под пса, па ти кнез крив!... Крива ти власт, је ли?...
(Шџба џа)
 Ево ти, на... Мајку ли ти јебем... Све ти по кући јебем!...
(Шџба џа)
 Језик прегризли!... Говно поједи, срце ти јебем!...
- ЖЕНА: *(Кука, зџомаже)*
 Не, не! Немој, господару, смилуј му се!...
- МИЛОШ: *(Баџи шџбу)*
 Вако ће да буде. Ти, цркотино, беж' одавле! Беж' у Грузу и да ми ниси више на очи изишао... Нађите ми тог кмета Жуњу, па ако је он натерао ову стрвину да уда кћер, да му се белне дупе и да му се удари четрес батина!
(Један од њандура хџџро изиђе. Жени)
 А ти...
(Приђе јој, мери је од џлаве до џеџе)
 Ти ћеш, јање моје, бити распуштена... Не идеш више у Мутницу...
- ЖЕНА: Па, куда ћу, шта ћу, јадна...
- МИЛОШ: Има и ође љеба за тебе. Остаћеш у двору, да ми привежеш силав и опанак тим белим рукама... Да се спасеш од мрча насуво!...
(Смеје се. Смеју се и момџи)
- ЖЕНА: *(Уџлашена, збуњена)*
 Али, господару, шта ћу ја после, куд ћу од срамоте?...
- МИЛОШ: Зар је срамота мене служити?
- ЖЕНА: Ма није, него... Кад ме оћераш, једино у Лепеницу да скочим!...
- МИЛОШ: *(Даје знак њандуру. Овај одведе Сџарца)*
 Нећу ја тебе оћерати, него лепо удати!... Имамо ти ми ође две врсте венчања, црквено и Амиџино или маџарско венчање. Прво ти је оно право, поповско, ако баш оћеш за неког да поћеш и ако си од мене алал добила; а маџарско венчање ти је онако кобајаги, да се привежеш за човека пред светом, рецимо за пробу, а да се можеш слободно распустити кад ти досади. Тад поповске рџзе обуку ови моји сеџи и пандури, учине се свети оџи и џакони, па мрнџају и поју коџи што оће, онако неважеће...
(Смеје се)

- ЖЕНА: Јао, шта ћу, куд ћу, господару... Па што мене сињу кукавицу, код толикијех лепотица...
- МИЛОШ: Па биће и других лепотица. Нећеш бити сама. Ајде сад, поћи. Алекса, покажи јој ди ће, па се одма наврни...
- Улази Вук, са шћиаком и дрвеном шћулом. Мимоиђе се са Алексом и Женом.*
- ВУК: Бог вам добра дао, ваша свјетлости.
- МИЛОШ: Здраво-живо, хроми.
(Пружи му руку коју Вук љуби)
И ти си ми неки Вук! Вук па ћопав! Таквог вука и овце поједу!...
- ВУК: Што ћу, божја воља.
- МИЛОШ: А можда и казна? Признај, како оћопави!? Да ниси прескакао који пенџер к фрајли некој, тамо, у Швапској, па се стр-мекнуо?
- ВУК: Јок, вала, господару. Већ болест. Ниједна ме бања и ниједан доктор не могоше излијечити. Него, господару... Овђе има цуга! А ја ти се цуга бојим више него танета из пушке...
- МИЛОШ: Чег а има? Шта трабуњаш, каквог цуга?
- ВУК: Промаје, господару. Промаја ти се у Бечу зове “цуг”, па ја навикао. Тренут цуга ми је доста да мјесецима у постељи болујем, а и од главобоље шћу умријети...
- МИЛОШ: *(Презриво)*
Од промаје се бојиш!?
(Посјрдно)
А ја, к’о велим, да нас двојица на Турке ударимо. Да ти војску поверим! А ти – цуг! Каки цуг, јебем ти ја цуг!
- ВУК: Молим ти се, господару, нек притворе онај пенџер.
- МИЛОШ: *(Викне неком)*
Затварај све пенџере!... Усред лета, затворисмо се као у гробу. И мислиш ли ти и даље не скидати капе предамном због цуга?
- ВУК: Ако ми допустите, љубљени господару, ја не бих...
- МИЛОШ: Е, јебем те трулог, великоучени и почасни руско-краковско-аустријски књигомрсимудовићу! Шта ли тебе, тако кљакавог, натера да напустиш Беч, белу каву и крафне, па да потегнеш овамо, у наше медвеђе курвалиште?
- Враћа се Алекса. Сћоји нейомично у уљу.*

- ВУК: Па, видите, ваше сијатељство... Учени људи у целој Европи данас хоће на ползу и помоћ својим господарима бити.
- МИЛОШ: Трт! А какве бих ја то вајде могао од тебе таквог имати?
- ВУК: Итекакве, ако ме будете хотели правилно разумјети. Прво, мишља да вас ја научим писати и читати, па онда...
- МИЛОШ: Ти мене нечему да научиш...
(Прасне у смех)
Јебем ти ја оног ко је од мене у Србији паметнији!
- ВУК: Није ријеч о памети, господару, већ о томе да се памећу још боље послужите.
- МИЛОШ: А да није теби до мог новца, је ли, 'роми? Сви ми долазе вамо због кесе, а и ти си ми нека убога сиротиња?
- ВУК: Да јесам сиротиња – јесам. И пара ми треба, ама не за беспослице, него за књиге штампати и народу просвешченија дати. С малом пензијом учинили бисте велико дјело, које би се на вјеки вјеков спомињало. Ја по нашим крајевима ходам, ријечи народне скупљам и слепачке пјесме записујем...
- МИЛОШ: Слепачке песме? Да ниси ти мало шенуо од цуга, а? – Да те није бог, осим у ногу, и у главу мунуо?
- ВУК: Сваки велики и духом богати народи имају своје предање, своју поезију, а наша је народна душа изнад многијех у Европи. Ја ћу и књигу о вама, о вашим јуначким дјелима и ослобожденију народа написати, и на увид је свим страним државама дати...
- МИЛОШ: Хм... Ко многог беседи, много и лаже! А ти лажеш, Вуче, к'о пас. Мислиш: Милош је за говедима табанао, заостао је и тупаст је? А – то ти мислиш?
- ВУК: Не дао бог, тако ми ове друге ноге и ових очију! Тако ми ћеце моје! Ви сте највиши бор у највишој гори, ви сте ум и силесија, надежда и спасеније народно. Ђе бих ја вас умањивао, господару!... Ама, оћу вам очи отворати за оно што сам по свијету виђао и без часа више нема опстајања между културним народима. А то вам је писменост, језик народни у књигу стављен, печатња књига, изображеније младих људи, наука, господару... Свијећа која ће будућа времена освјетљивати!
- МИЛОШ: Знаш шта, позваћу ја теби Анђелка Вуковића – пастира који је на Косову убио Турчина, па избегао к мени. Зна Анђелко сву силу песама, уз гусле. Па ти њему певај твоје, а он теби нек гуди слепачке. А мене остави на миру. Алекса, призиви после Вуковића... Сад нек дођу курве београдске, па да се вечера!

*Алекса удари дланом о длан. У диванхану, уз турску музику, улази с
циком буљук распусних младих жена, углавном у шалварама. Момци уносе
ниску софру с ђаконијама и сивљају је пред Вука и Милоша. Жене играју
око сџола. Милош ужива неко време, а онда се продере:*

МИЛОШ: Стој! Стој, кад кажем!...
(Сви сџану. Мук)

А где је лепа Маца? Рекао сам да има послуживати око астала
заједно са курвама, зато што се узноси по чаршији, што се
прси да јој је бити ође испод части! Е, виђећемо чија је част
већа – њена или моја! Алекса, трчи њеном мужу, оном
терзибаши, па му рекни да му жена појаше буре водоноше
Москова и да је Москов певајући кроз чаршију овам на дво-
колицама довуче!... Ајд, потеци!

Алекса оћрчи.

ВУК: Господару, могу ли се ја повући. Главобоља ме стигла, па...

МИЛОШ: Цуг, је ли?... Е, не може! Има да седиш за софром са својим
кнезом! Нек' уђе Амица, Ђелеш и онај репати!...

*Улазе тројица истакнутих људи. Први, Ђорђе Појовић – Ђелеш, де-
белушката, носав и ћелав, њискушава гласа, подсмевач; други, Сима Мило-
сављевић – Амица, сувоњав, ојак, бивши целат; трећи, Младен Мило-
вановић, људина, негдашњи војвода и силник, сад скрхане снаге и воље,
пожњи, брижан. Седају око софре, пошћо се поклоне кнезу. Жене њихо
послужују. Зурле се ојетј зачују, али њише. Једна од жена игра оријен-
тјалну игру, остјале поседају наоколо њо њоду. Неке сасвим уз Милоша.*

МИЛОШ: Е, па, Младене, пребројаше ископане дукате... Ти рече да си
закопао пет иљада на Ади Циганлији, као оно побеже за
Црним Ђорђем у Немачку?
(Почне да једе, остјали се усћежу)

МЛАДЕН: (Покорно, сагњуће главе)
Толико, господару.

МИЛОШ: Како толико, кад фали око иљаду дуката, оца ти јебем!
(Сивља саложај хране у усћа једној курви)

МЛАДЕН: Није могућно, господару. Све сам право казао. Кунем ти се
светим Ђорђем, крсном славом и овом главом!

МИЛОШ: Ђе баш узне светог Ђорђа за славу? И не куну се у главу,
ионако ти виси о концу! Много си био уздиг'о гузицу! Младен
Милвановић, председник Правитељствујућег совјета, десна
рука вождова, курчев војвода! А гледај га сад – стис'о се к'о
говно на мразу!... Ајде, једи! За мојом си софром. Излајао си
ђе су дукати, још да кажеш ђе су они што фале, па си одужио
дуг. Дакле?

- МЛАДЕН: Поштено сам рек'о, господару. Немам више дуката,
- МИЛОШ: С богом се шалиш и ђавола у пркно прцаш! Знаш шта си ти: хајдучка баба, а не хајдучки арамбаша! Устаник, ама онај у гаћама!... Је л' тако, Амица?
- АМИЦА: Још црње и горе, господару. Младен је очерупани ђуран, нагореле тртице!
- Сви се смеју, осим Вука и Младена.*
- МИЛОШ: Знаш ли шта је твоја највећа грешка, Младене Миловановићу? Што ме ниси смакао у првом устанку, кад ти се дала прилика. А сад ја могу тебе да сецнем ту, по грлу, к'о пиле! Је л' могу?
- МЛАДЕН: Па, можеш, Милоше.
- МИЛОШ: Нисам ја за тебе "Милоше", већ "светли кнеже", "господару"! Јеси разумео, оца ти јебем!?... Ево, да чујеш шта о теби мисле људи.
(Храни другу курву)
Ајде, Ђелешу, рекни што о овом уљезу, о овој уштви што побеже пред Турцима у Швапску, па дође амо да мој хлеб једе.
- ЂЕЛЕШ: Па... Младен је црв, а Црни Ђорђе беше јабука. И што је код вожда било црвљиво – то је од Младена. Е, сад, крив је црв што је јабука црвљива, али и јабука је крива што дом даде црву!
- МИЛОШ: Бре, Ђелешу, ђе посиса мудрост?
- ЂЕЛЕШ: У Грчкој, господару. Ми, Грци, имамо кефало, и нос да нањушимо мућак!
(Кикоће се)
- МИЛОШ: Чу ли га, Младене? Је л' тако, а?
- МЛАДЕН: Тако је.
- МИЛОШ: А шта вели Амица?
- АМИЦА: Младен је био пунигаћа као војник, бесни лисац као судија, а наотимао се и накрао туђег онолико! Џукац и лопужа!
- МЛАДЕН: Јесам. Јесам, Амицо. И тако ми треба!
- МИЛОШ: Ђе су ти сад они дућани, магазе, воденице? Моји су, јер си ти бежао по Румунији и Швапској, док сам ја истурао прси пред турске јатагане!

- ЂЕЛЕШ: *(Младену)*
Присвајао си возарину од скела и хранио свиње беглуч кукурузом. Ајд, порекни, лопове, ако ниси! Сек'о си шуму где ти се хтело. Тук'о си сељаке ако ти не плате арач!
- МЛАДЕН: Јесам и то. Ал' нисам једини.
- МИЛОШ: На кога циљаш? Можда на мене, оца ти на мајци...?
- МЛАДЕН: *(Збуну се)*
Ама не, господару... већ... на друге...
- МИЛОШ: Дакле, све признајеш?
- МЛАДЕН: Признајем.
- МИЛОШ: А да не смишљаш може бити и како да ми главе дођеш? А? Што ме гледаш? С ким шурујеш, оца ти јебем у дупе!?
- МЛАДЕН: Ни с ким, тако ми бога и свега најрођенијег!...
- Улази Алекса и уводи њрејлашену лејоџицу Мацу.*
- МАЦА: Господару, куку мени, зашто ме орезали пред целом чаршијом...? Шта сам учинила?
- МИЛОШ: Охо, ево нам Маце, која о себи мисли да је краљица? Је л' јахала буре?
- АЛЕКСА: Него како! Од трошарине до конака! А Москов је певао из свег гласа...
- МИЛОШ: Тако, тако! Нек види бундева да није лубеница!... А сад ођу коло да ми поведеш. Дај свирку!
- Алекса махне кроз врати; зачује се свирка.*
- МИЛОШ: Играј, Мацо! Жене у коло!... Да видимо како Маца курве београдске предводи!...
- Маца њокорно њведе коло. Све жене усџају из буцака и од софре, ѓде су биле њоседале. Хваџају се у коло. Точи се ракија. Милош њије. Кад се коло расџури, Маца на Милошев знак клекне уз њеѓа. Он јој сџави колач у усџа.*
- МИЛОШ: Такву те ођу, ѓидијо! Бритка си сабља, а не женска... Па, шта ћу с тобом, Младене? Уфурсатио си, брате, дибидус!... Ајде, пођи доле до штала, обиђи коње. Алекса!
- Да знак ѓлавом Алекси; овај њоказује да је разумео; ухваџи се махинално за нож у њојасу.*
- МЛАДЕН: *(Уџлашен)*
Господару, не то... Служићу те као псето... Ногу ти ѓубим!...

- МИЛОШ: А друкчије, вала, и не можеш, него као псето!
- МЛАДЕН: Немој ме, молим те... Нећу с њим!...
- АЛЕКСА: *(Младену, мирно)*
Идемо, господар... Младене!... Да напојимо коње...
- МЛАДЕН: Опрости ми, кнеже, што сам згрешио. Све сам ти дукате дао...
Веран сам ти и послушан. Не дај ме, молим те...

Алекса га грубо ухвати и изгура из диванхане. Сеола улази један од пандура. Шайне нешто Милошу на ухо. Милош потврди главом. Пандур изиђе.

- МИЛОШ: А сада ћете да чујете како пљушти гузица кмета гужанског!
Оће да удаје девојке силом, а мене не пита! Е, има да се зна ко у овој земљу вуну гребе, а ко...

Зачују се бајинање и јауци, који делују језиво, а потом се умишљају. Тајац.

- МИЛОШ: Шта је? Не свиђа вам се? Боли правда, него како!... А ти се, Вуче, ућутао? Нема оваквог живота, ни оваквог гада људскога, тамо у Бечу?

ВУК: Па и нема, кнеже. Тамо владају закони.

- МИЛОШ: Закони? Види ти њега! Закони! А с ким закони, а за кога закони? Одакле нама закони?

ВУК: Треба их саставити. По узору Францеском или немачком.

- МИЛОШ: Слушај ти, ћопави антихристе!... Тако те, чујем, зове она попескара карловачка, Стратимировић? Ни њему ниси по вољи. Па ти, тако шантав, ударио на цео свет! Завојштио с ћесаром, с црквом, с Турцима, па оћеш и са мношом?... Ајде, жене, напоље! Оћу да ме вечерас двори код постеле она што је данас дошла... Стојана. И да јој припомогне госпођа Маца!... Бегајте сад, славца вам љубим женског!

Све жене брже-боље изиђу. Излазе Амица и Ђелеш. Остају само Вук и Милош.

ВУК: Што и мене не отпустиш, да отпочинем мало?

- МИЛОШ: Што оћу да докрајчимо диван!... Је ли, великоучени, ти беше чобанин, па коњик Црног Ђорђа. Тук'о си се, кажу, на Лозници 806-те? И, чујем, и сад се држиш неких његових људи? Да те не шаљу они, море, у Србију? А?... Да те они не подговарају на законе?

ВУК: Нико мене не шаље. Сам сам дошао да помогнем... да семе просвешченија посијем.

- МИЛОШ: Ти, бре, к'о она баба о цицвари! Једно те исто збориш ваздан. Него, рекни ти мени како то тебе трпе тамо, у ћесаровини? Да им не пренесиш ти оно што се овде ради? Је ли, море? Заврбовали те Метернихови жбири? Признај! Признај, јебем ти кола, јебем ти срећу доушничку! Да ти не пребијем и ту другу ногу!...
- ВУК: Ваше сијатељство, клоните се сваке сумње гледе мене. Ја сам вам човјек патриот. Ваш сам свим срцем.
- МИЛОШ: Хм. Рече да ћеш књигу о мени написати. Добро, пиши. Даћу ти три иљаде гроша да би се с тим једанпут одбио просити. Ал' књигу о мени да напишеш... И немој да би нешто о Црном Борђу утурио. Он је мртав за свагда, упамти! Србији требају они што умеју Турчину да доскоче. Јесте, клањам се ја сад и пашама и султану. Али, ускоро ће се они мени клањати. Е, то да напишеш!
- ВУК: Хоћу.
- МИЛОШ: И да напишеш, је с' чуо, да Милош неће довека гузице стамболске лизати због овог гуравог народа. Мислиш ти да је мени лако да гмижем к'о гуштер међ' њиховим ногама да се курвам и брукам? Боли то, 'роми, боли. К'о љута рана. Нек у књизи буде крви што ми из душе капље... Не волиш ме ти, знам. Те псеће твоје очи гледају ме к'о црвљиву какву цркотину. Мрзиш ме, је ли?
- ВУК: Не, ваше сијатељство. Не мрзим...
- МИЛОШ: А да ли ме волиш, ајд' кажи? Би ли ти пољубио ову руку, а?... Хајде, пољуби. Пољуби...
- ВУК: *(Снебива се; ипак њриђе Милошевој руци, пољуби је)*
Хвала вам на новчаној потпори.
- МИЛОШ: Биће још, ако умеш да слушаш. Нас двојица смо ти једно цело. Ти не можеш без мене, а ја... не кажем... устреба ми твоје писаније. Само, чујем ли да ми се подсмеваш, ил' да ме издајеш, мачкама си јајца бацио!... Да се сад богу помолимо. Бог ме једино може извести на пут. И мене и ову крваву земљу, коју колера, буве и глупост изједају. Знаш ли ти колики хоће да ми скину главу с рамена? Завере и издаје се кују у свим буџацима. Знам ја то. А бојати се највише кад се чини да је мир, кад сви ћуте, као ово сад. Мрзе ме, јер сам јачи од њих.
(Клекне, склоји руке)
Господе, милостиван јеси, подаруј ме здрављем, срећом, на-

претком, дугим веком, окрепи ме, освести ме, оумдри ме, не одрини, не заборави, не прогневи се, не уцвели раба својега. Свети оче, Николаје, путниче, чудотворче, крсно име моје, помози ми: на путу, на суду, по тамној ноћи, по чарној гори, на мутној води, на уранку, на подранку, на беломе данку, на сваком страшном месту. Амин.

(Крсти се. Вуку)

Као што ја клечим пред њим, тако ођу да сви око мене клече предамном.

Улази Алекса. Узледавши ѓа, Милош ѓа уишино ѓоѓледа. Алекса му ѓо-ишврђује ѓлавом да је извршио наређење.

МИЛОШ: *(Даје Алекси дукаѓ)*

Узми. Идемо, Алекса. Спаваћеш преде мојом ложницом.

ВУК: Лаку ноћ, сијатељство.

(Милош и Алекса одлазе)

Црна тема си ти земљи овој, грђи од Турчина. Вратићу се у Беч. Шта ли је с мојом Аном, сиротом? Боже, она ће се породити сама, док ја овде дангубим и срамоту подносим. Али, не, Милоше, не предајем се пред тобом. Не бјejим. “Нам бизум олсун” – што кажу Турци! “Наша ће бити слава”. На крају шуме гори ватра. Видим је, Милоше, црко дабогда!...

Улази Анђелко Вуковић, сѓасиѓ човек, с ѓуслама у рукама.

АНЂЕЛКО: Речено ми је да сте звали...

ВУК: Ти си Анђелко Вуковић?

АНЂЕЛКО: Ја.

ВУК: Чујем да знаш много пјесама?

АНЂЕЛКО: Знам. То ми од ђеда и од оца остануло. А и нове састављам.

ВУК: Ајде једну, да чујем. А сутра ћемо је записати...

АНЂЕЛКО: *(Уз ѓусле)*

Ђевојка је своје очи клела;
“Чарне очи, да не би гледале!
Све гледасте данас не виђесте,
Ђе прођоше Турци Лијевљани,
Проведоше из горе хајдуке:
Вујадина са оба два сина...”

ЗАТАМЊЕЊЕ

3. СЛИКА

Салон у аристократској кући Терезе Албертинине Лујзе фон Јакоб, у Халеу 1824, зајрема предњи леви део сцене. У звуке менуеџа и свећлосиј свећа, зајичемо у салону Вука и заводљиво леју и младу Терези фон Јакоб.

ТЕРЕЗА: *(Чииа свој љревод срџске народне љесме)*

“Oh, das Mädchen, meine liebe Seele,
Ich liebe dein Hemd,
Das Hemd und dich im Hemd...”

Не знам, господине Караџићу, да ли мој превод изражава сву лепоту и дух ваше народне поезије, за коју је господин Јаков Грим написао у “Гетингенским ученим новинама” да је богатија мишљу и фантазијом од лирике других европских народа, а мање реторична од персијске и арапске. Оне миришу на руже, а не на ружино уље!... Па онда наш вођа, тај јужњачки титан Карађорђе! У њему је нешто од величине римљанске...!

ВУК: Хвала вам, госпођо Фон Јакоб.

ТЕРЕЗА: Цела Европа ћути, док ви крварите. У Аустрији као да се плаше да признају ваш национални геније. Ви сте толико књига објавили... а праве подршке, правог одјека нема!... У Аустрији знају да би признавањем вредности ваше нације морали ускоро да вам признају политичка и сва друга права. И зато вас поричу и гуше. Метерних и његова топионица народа!

ВУК: Али, зато сам овде, у Немачкој, пронашао праве пријатеље: вас, господина Грима, господина Фатера, можда ћу придобити и господина Гетеа... Шта мислите, да ли ће он својом чудотворном руком дотаћи неку нашу пјесму?

ТЕРЕЗА: Не знам. Покушајте прво ви, а ако буде потребно и ја ћу отпутовати у Вајмар... Господине Караџићу, чујем да сте пре доласка у Хале, студирали медицину у Лајпцигу? Забога, шта ће вама медицина?

ВУК: Како да вам то објасним... Медицина је занат, рецимо хирургија, а човек са породицом као ја...

ТЕРЕЗА: Али ви сте члан Петербуршког и Краковског ученог друштва, почасни доктор филозофије Јенског универзитета!

ВУК: На жалост, од титула се не живи.

- ТЕРЕЗА: За име бога, за вас није хируршки нож. Зар ви, поета, лингвиста да сецирате лешеве? Уосталом, зар нисте могли да постанете лекар и тамо, у Бечу?
- ВУК: Можда сам могао. Али не само што медицина није за мене, већ и ја нисам за медицину... Ја, пастир који је сам себе створио, супротставио сам се моћним људима... Морао сам да се удалим од Беча, од Србије... Да уђем у круг најпросвешченијег свијета, да покушам нешто ново.
- ТЕРЕЗА: Чудан сте ви човек. Откуда у вама толико упорности?
- ВУК: Не знам. Ми имамо једну турску ријеч – “инат”. Она значи пркос. Можда све чиним из ината. Инат је наша национална особина.
- ТЕРЕЗА: Инат? Против незнања и заосталости? Сизифов је то посао. И – докле сте стигли?
- ВУК: Ниђе, милостива госпођо. Већ сам се био разболео од туге и самоће, од неуспјеха и јада свакојаког, кад сретох вас – лијепу, паметну, надарену, широког срца. Ви сте ме усправили.
- ТЕРЕЗА: Ви сте ђаво, господине Караџићу. Мора бити да жене лудују за вама.
- ВУК: За мном? Оваквим?
(Насмеје се)
Што се жена тиче, ја сам вам одан једној – својој жени. А замислите, ни она ми не вјерује. Добио сам писмо у коме ме оптужује да сам заљубљен у вас!
- ТЕРЕЗА: У мене? А што да не? Зар би то било тако лоше?
- ВУК: Овај... Нипошто... Ја...
- ТЕРЕЗА: (Смеје се)
Збунила сам вас. Па ви сте поцрвенели! Тај ваш патријархални занос!... Господине Караџићу, чувајте се, такви мушкарци могу бити изузетно драги и привлачни!...
- ВУК: Одиста не знам како да вам захвалим... Можда овом пјесмом:
Ој на ове дуге ноћи
Ко не љуби црне очи,
Не пада му сан на очи,
Већ му пада јад на срце.
- ТЕРЕЗА: Оригинално! Хвала вам на тим дивним стиховима Биће ми драго да будете мој гост на малом концерту који приређујем за свој рођендан. То ће бити кад се вратите из Вајмара!

Вук јој љуби руку; Тереза фон Јакоб несћиаје, а у дубини се осветли део салона у кући Јохна Волфганга Гејсеа, у Вајмару. Срдачно се рукују...

ГЕТЕ: Изузетна ми је част и задовољство, господине докторе, да вас поздравим у свом дому.

ВУК: Част је за мене много већа, ваша екселенцијо.

ГЕТЕ: Па, да седнемо. Могу ли вас понудити ликером?

Седају на канабе; лакеј их послужује ликером. Гејџе узима са сточића неколико пайица.

ГЕТЕ: Господин Грим ми је писао о вама и вашем раду. Он је задивљен. Премда, песник који пише бајке, може и да претера.

(Смеје се)

Јесте ли ви одиста таква планина од воље, упорности и талента?

ВУК: Сваки мој одговор био би нескроман, екселенцијо. Чиним колико могу за свој народ који се бори за ослобођење.

ГЕТЕ: Знам, Све сам чуо. Говори се о подвизима ваших земљака и о борби Грка. Лепо, господине. Видите, ви нисте први пут у овој соби, ви сте већ одавно код мене. Ово је превод песме “Диоба Јакшића”, а ово рецензија ваше Српске граматике.

ВУК: Ово је за мене најсрећнији дан, екселенцијо.

ГЕТЕ: Пошаљите ми још коју српску народну песму, а ја ћу учинити све да буду штампане. Наш владар, војвода Карло Август, у чијој сам служби, помоћи ће такав подухват.

ВУК: Врло брзо послаћу вам више пјесама које сам накупио. Да ли би ваша екселенција имала воље да их својом руком оплемени, као што је, рецимо, учинила с песмом о племенитој Хасанагиници, да им да узвишеност на немачком језику? Има мотива достојних старе Хеладе.

ГЕТЕ: Ми, Немци, немамо много смисла за балканску епiku, хоћу рећи за сва та опевана убиства, клања, одсецање глава и парање трбуха.

ВУК: Наша прошлост и садашњост, екселенцијо, састоји се од непрестане борбе.

ГЕТЕ: Свакако, свакако. Али, видите, уважени пријатељу, тај пијани убојица Краљевић Марко – то је варварска мешавина Херкула и персијског Рустема. Његове надприродне моћи су само сушта наивност примитивног духа. Нисам нарочито одушевљен ни оним зазиђивањем младе мајке. Молим вас, то је сурово и одвратно, као митологија канибала!...

ВУК: Екселенцијо, бићу слободан да вам пошаљем и друге пјесме. Сигуран сам да ћете у њима открити раскош мудрости, поноса и снаге... Изузетну сликовитост...

ГЕТЕ: Могућно. Видећемо.
(Усџаје, џруажа руку. Вук је џрихваџа, усџајућу)
Било ми је особито драго, господине. Разумећете да ме зову државни послови...

ВУК: Биће, надам се, још прилика. Захваљујем вам.

Геџе се блађо наклони и журно оде. Вук је замишљен. Креће најред десно – џрема круђу свеџлосџи који обасја миџройолоџија Сџраџимировића, у уђлу њеђове радне собе у Сремским Карловцима.

СТРАТИ-

МИРОВИЋ: (Чиџа “Новне сербске”)

“За јерархе и глупаке нема милости”! Тако он о мени – тај рошави, кривоноги и кривоусти Копитар, тај швапски кон-вертит! Он би све нас дао на шокачку веру превести и вас сербски народ од славјанства одбити! И за кога се залаже? За тог бандоглавог паорског изрода, за тог чобанина!... Да видимо шта даље вели господин царски цензор... “На југу Аустријске монархије, од крањске границе почињући до Котора, преко целе Далмације и великој части јужне Мађарске и скоро на половицу у северној Турској (Србији, Босни, Херцеговини, Црној Гори), живи једна грана словенског народа, чије се лепо наречје сад илирским, сад словенским, сад српским крсти. Противници тога језика, *vi*gi *obscu*ri око карловачког митрололита, пишу некаквим шатровачколитерарним, тобож ученим језико, који нема никаквог корена у народу”... За њега су *vi*gi *obscu*ri – мрачне силе – један Петар барон Дука и ине друге изображене главе, песници торжествених ода!... Да, господине Копитаре и господине јадарски чобанине, ми “јерарси и глупаци” основали смо карловачку гимназију, издали толике славеносербске књиге, скупили библиотеку какве у васцелој Јевропи нема! И ко је, молићу, први покренуо питање српског рјечика? Ко? Ми, а не ви и ваш шантави вандрокаш, Вук, што хули на бога и подбуњује народ против црквених отаца! Спалити, спалити те његове безумне, простачке књиге! “Српски рјечник”! Нека изгори безочност људска!... Писаћу писма целом свету: нема му приступа нигде где седе ваљани људи!... И никад неће добити благослова за Нови завјет на језику свињара, никад!...

ВУК: *(Не обраћајући се директно Сирајимировићу; као за себе)*
 Откуд вама, угарском племићу и пештанском јуристи, право да судите о језику сеоских момака на косидби, ђевојака на извору, виноградара и воденичара, невјеста над колевком, дућанција у магазиама, устаника на атовима у боју, домаћина на гозбама и славама, кад ви никад тај језик ни чули нијесте? Останите ви у одежди својој, у црквеним чтенијима, у требницама и тамјану. Шта ви знате о нама што столећима робујемо, што нас је тек огријало сунце, што оћемо да се искажемо својим рјечима и да разумијемо што цио свијет мисли и говори? Ви сте јарам за људе, врећа натакнута на главу, уже што нам ноге сапиње, ви сте шантаве памети!

Сирајимировић зђужва ѝисмо. Истћовремено, у дубини, у Гејћеовом салону бљесне свећлостћ: Гејће и Тереза фон Јакоб се ћоздрављају, церемонијално, ћаланћно. Она чини “реверанс”, а он се клања – уз звуке менуећћа. Вук одлази сасвим лево, у ћолућћаму.

ГЕТЕ: Уважена госпоћо, каква је то радост за мене!

ТЕРЕЗА: Почашћена сам, екселенцијо.

ГЕТЕ: Слушао сам много о вама. И дивио се вашим препевима. Али, зар тако љупка, тако надарена поетеса као ви нема других инспирација него да рони кроз оне српске наивне и празноверне песме, у којима само анћели лебде, а ћаво се не да ни наслутити?

ТЕРЕЗА: Признајем да ме та анћеоска поезија више привлачи од оне демонске.

ГЕТЕ: Кад такав анћео то каже, онда нема противљења! Ипак, госпоћо, зар вам се не чини да је тај грубијан и алкохоличар Краљевић Марко одвећ примитиван?

ТЕРЕЗА: Напротив, он је силан и неустрашив, оличење народног отпора. Његово пијанство је смисао за уживање у животу.

ГЕТЕ: Признајем да је уживање у животу највећа уметност. Кажу да сте ви, Терезо, ненадмашни у тој вештини.

ТЕРЕЗА: Ох, хвала, екселенцијо. Нисте ни ви баш неупућени.

ГЕТЕ: А шта кажете за ону грозоту од зазидавања живе мајке у песми о подизању Скадра?

ТЕРЕЗА: Узвишена и многозначна метафора о жртвовању. О лепоти која се полаже у темеље сваког прегнућа!

- ГЕТЕ: То сте тако умиљато изrekli!
(*Наклони јој се; она њихвајта позив на иџру; иџрају менуејт – ѓрационо, ојмено; он је очаран њеним дражима, ѡдлеже све више*)
Само је једно песништво право, оно не припада ни пуку ни племству, ни краљу ни сељаку, но свима...
- ТЕРЕЗА: А уз вашу помоћ српска народна поезија уистину ће припасти свима.
- ГЕТЕ: Учинићу што могу – вама за љубав.
- ТЕРЕЗА: Пазите, држим вас за реч!
- ГЕТЕ: Вашем захтеву се не могу одупрети, под условом да заједно радимо.
- ТЕРЕЗА: Прецењујете ме, али ако мислите...
- ГЕТЕ: Мислим, прелепа госпођо. Ваш подстицај ће од Краљевића Марка учинити витеза, хероја, кавалера, а од узидане жене – узвишену жртву. За све је потребна љубав!
- ТЕРЕЗА: Да, љубав, екселенцијо!
- ГЕТЕ: Љубав, Терезо.
- ТЕРЕЗА: У овим дивним собама оживеће чаробни свет маште народног певача југа – продреће кроз зидове...

Музика, мојивисана српским народним мелосом, ѡмеша се са звуцима менуејта, надјача их и ѡјисне: са свих сѣрана уђу личносѣи народне ѡезије – лејоше-девојке, вајрени момци, Краљевић Марко и друђи јунаци, ѡјови и калуђери, хајдуци и ѓуслари, којачи и овчари, велможе и додоле, виле и вешѣице, сѣарци и деца... Из наизглед хаѡиичне иџре, у којој свака личносѣи дочарава своју каракѣерисѣичну особеносѣи, развије се коло, силовиѣо, вајрено, весело – усред ѡзлаћеноѡ салона!... Сѣрајѣи-мировић ѓледа мрзовољно, Тереза и Гејѣе задивљено, а Вук ликујући ѡсмајѣра овуне обуздану радосѣи фанѣасѣичноѡ свеѣта.

ЗАТАМЊЕЊЕ

КРАЈ ПРВОГ ДЕЛА

ДРУГИ ДЕО

4. СЛИКА

Вуков сѝан у Бечу. Вук седи за сѝолом, са оѝвореним ѝисмом у рукама.

ВУК: *(Очајнички, ѓневно)*
Ана!... Ана, дођи за име боже!...

Улази Ана, још сѝињнија и јаднија, сѝирейѝи од новоѝ живоѝиноѝ ударца.

АНА: Молим!? Шта се догодило?...

ВУК: Покраден сам, Ана... Опљачкан, похаран!... Све су ми узели, све! И последњу наду...

АНА: Ко те је опљачкао?

ВУК: Михаил Герман, Милошев изасланик у Петербургу. Штапао је моју књигу као своју! “Жижањ и подвиги књаза Милоша Обреновича, верховног вожда и предвогителѝа народа сербскога”! То је мој рукопис о кнезу... Вјеровао сам да ће нас он спасти бијезде и понижења... да ће ми донети српску државну пензију и да ће ме помирити с кнезом. А сада – све је уграбио тај нитков, тај развратни пробисвет! Ана, Пта да радим?... *(Плаче)*

Очи сам искапао уз свијећу, пишући житије Милошево, пошљедњу снагу источио сам у ту књигу...

АНА: Док си ти жив... Снаћи ћемо се некако...

ВУК: Како? Стид ме је од наше Марије. Она, сељанчица из Србије, слушкиња наша тобоже – храни нас хљебом који зарађује по туђим кућама! Зар сав мој труд не вриједи ништа? Зар нема родољуба којима је света српска ријеч?...

АНА: Има их, има. Видећеш, увек нам је неко помогао.

ВУК: Стидим се прошње и милостиње. Ја *радим*, Ана! Зар Србима не треба рад списатељски, научни? Зар ће нас пустити да помремо?... Бојим се, Ана, да ћу полућети, као мој Саво Мркаљ, кога су сви оставили и презрели!

АНА: Стрпи се још мало. Скупи снагу, због наше деце...

Куцање сѝоља. Улази Фрау Ејкмајер, кућевласница.

ФРАУ

ЕЈКМАЈЕР: Добро јутро.

- АНА: Добро јутро, госпођо Ејкмајер.
- ФРАУ
- ЕЈКМАЈЕР: Но? Па шта ћемо и како ћемо?... Прошао је и трећи месец, господине докторе, а ви нисте дали ни гроша за кирију?
- ВУК: *(На ивици нервно̄ најада, дрхџећи)*
Губите се!... Одлазите одавде!
- ФРАУ
- ЕЈКМАЈЕР: Молим? Је л' ви то мени?
- АНА: Не слушајте га. Сасвим је ван себе. Покрали су га, па...
- ФРАУ
- ЕЈКМАЈЕР: И мене непрестано поткрадају, госпођо! Избегавају да ми плате. Такви као ви. Ја имам трошкова... И ја сам ван себе!
- ВУК: Добићеш своје паре, аспидо!
- ФРАУ
- ЕЈКМАЈЕР: Шта он говори на рацком језику? Не разумем... И како то ви, учен човек, доктор, примате пошту као адвокат, долазе вам толики фини људи, а овамо нема пас за шта да вас уједе? Ја мислим да ви имате новац, и да избегавате да платите!
- АНА: Не, верујте нам, молим вас...
- ФРАУ
- ЕЈКМАЈЕР: Причекаћу само због вас, госпођо, јер сте блага и кротка душа. Али највише три дана!...
(Пође)
И још нешто. Зашто ваша деца, мали Сава, Ружа и тек рођено, зашто плачу и дању и ноћу?
- ВУК: Плачу од жеље за млијеком и љебом, ђаво да те носи!
- ФРАУ
- ЕЈКМАЈЕР: Знате, станари се жале, прете ми отказом. Никад нема мира у овој кући...
- Одлази. Ана је исцрајши. Брзо се враћа.*
- АНА: Како си могао, Волф... Од милости Фрау Ејкмајер живимо!
- ВУК: Питам се да ли морамо да живимо по сваку цијену? Вриједи ли овај наш живот, овакав какав је, и пишљива боба? Умире ми се, моја Ана...
- АНА: Ђути! Троје деце смо изродили... Морамо се извући. Позајмићемо новац од Копитара, или...

ВУК: Њему смо већ дужни. Болестан сам, Ана. Ово сиромаштво ми срце гризе, особито кад помислим да ћеш ти, моја несрећна жена која пати због мене, и наша ћеца морати просити послуже смрти моје... Немам више сна. Дрхћем од фрау Ејк-мајер, од касапина и пекара, од оних јерменских фратара којима нијесам платио штампарски дуг...

АНА: Можда ће нам стићи новац с неке стране.

ВУК: Нема одакле! Народне пјесмарице нико не купује. Библијско друштво у Петербургу не да ни паре за Нови завјет. Наша кума, добродетељка наша Марија Тирка, умрла је. Ко ме да се обратим?... Да ми је нека крајцара напио бих се код "Црвеног пијетла"!...

Улази Јернеј Коишићар.

КОПИТАР: Извините, било је отворено.

ВУК: Вама ј еувјек отворено, Копитаре.

АНА: Добро вече, господине докторе.
(*Изиђе*)

КОПИТАР: Нешто се догодило?

ВУК: Герман ми је украо биографију кнеза и објавио је у Петербургу.

КОПИТАР: Подлац! Тако се нешто могло и очекивати. Знам да сте погођени али то има и добре стране...

ВУК: Какве добре стране?... На божић нијесам имао за што купити фунт меса, акамоли печенице! – а ви кажете да је добро што ћу остати без паре, без признања! Грцао сам гледајући ову ћецу моју, и ову моју сироту Ану. Умро сам од стида пред пуницом!... Све што се могло продати или заложити, изнио сам из куће... Зар не видите, пријатељу, зима је, а немам ни дрва, ни љеба! Зар нијесам боље заслужио? Еј, срамота ће једном ударити на образ народу српскоме што ја овако умирем.

КОПИТАР: Од народа захвалности не чекајте! Сваки човек има своју муку и свој интерес.

ВУК: Само да останемо живи до прољећа, ја и ови моји црви, па ћемо навјек бјежати из Беча! Нећу ја као мој Мркаљ да полудим, овђе, међу грофовима, хофратима, генералима, барунима, трговцима... Зову ме да слушам њихове концерте, да гледам њихове фајерверке и балове.

(*Горко се насмеје*)

А мени је до топле чорбе! Нико ме не пада на ум да сам гољо!

КОПИТАР: Жао ми је што морам баш сад да вам нешто кажем... Министар полиције Седлнички позвао ме к себи. Захтева да одговорам што сам као цензор одобрио штампање ваше "Данице".

ВУК: Ко ме смета мој алманах?

КОПИТАР: Полицији.

ВУК: Форинте и полиција – то је ова земља! А ја лоше стојим и с једним и с другим. Да имам онај чаробни тепих, па да бјежим у мој Тршић!...

КОПИТАР: Оптужио вас Стратимировић.

ВУК: Зашто ме већ једном тај поп не пусти на миру?

КОПИТАР: Зато што сте у календару "Данице" црквенословенска имена празника штампали на српском, како их народ зове: Ивањдан, Ђурђевдан, Никољдан!... То је, каже, каљање цркве, подстицање Срба у Аустрији да се везују за устаничку кнежевину.

ВУК: Све се окренуло против мене, господине Копитар. Шта да радим, реците ми?

КОПИТАР: Нађите неког мецену да објавите буквар, и покушајте да га уведете у школе, тамо, преко, а онда...

ВУК: Мецену? Чакшире су ми закрпљене на десет мјеста, човјече! Зар ћу овакав на очи угледним људима? Отјераће ме као просјака.

КОПИТАР: Сами сте изабрали такав живот. Не можете назад...

Зачује се дечји љлч. Улази Ана, уљлашена, а за њом љлицјски надсљојник Хири, љраћен двојцџом аћеналја.

АНА: Волф, господа из полиције те траже...
(*Мало љосљоји, ља изиће*)

ХИРШ: Охо, господине Копитар! Ви сте овде баш свакога дана.

КОПИТАР: Тако је. Нас двојица заједно радимо... Ја помажем господину доктору у филолошкој обради речника и граматике српског језика.

ХИРШ: Познато нам је то објашњење.
(*Вади из џејла љарче љајира и даје ља Вуку*)
Налог за претрес.

Да знак оној двојци; они љочинју да љрејражују сљан, да љрејурају љо Вуковом сљолу, док љраје Вуков, Кџијшарев и Хиришов разћовор.

ВУК: Што би то могло бити у моме стану што ви тражите?

- ХИРШ: Богохулни и револуционарни списи.
- ВУК: Митрополит карловачки баш хоће да ми загорча ово мало живота!
- ХИРШ: Жао ми је, господине. Да сте прихватили руку коју смо вам пружили све би било друкчије...
- ВУК: Та рука би ме облатила. Ја не могу да шпијам...
- КОПИТАР: Молим да се угосподина доктора не сумња. Ја гарантујем за њега.
- ХИРШ: Ваша гаранција имала би више вредности кад бисте се држали подаље од неких људи...
(*Један од аџенаџија доноси два примерка "Данице" и даје их Хиришу*)
Дакле, то је оно што тражим! Само два примерка?
- ВУК: Остало сам разаслао.
- ХИРШ: Предухитрили сте нас. Ова два примерка одузимамо.
(*Койиџијару*)
Што се тиче штампања српског буквара, господо, неће бит ништа од тог посла!
(*Вуку*)
Осим тога, морам да вам саопштим, господине Караџићу, да сте на индексу непожељних људи у Монархији. Ускоро ћете морати да потражите азил у другој земљи.
- ВУК: Је ли то Стратимиревићево масло?... Реците, је ли он умјешао прсте?
- ХИРШ: Ништа не знам. Лаку ноћ.
Хириш и аџенаџији одлазе.
- ВУК: Прогоне ме као ребелеша и јеретика! Па ја сам само календар црквени и буквар за ђецу написао!...
- КОПИТАР: Проћи ће то. Прибавићемо повољне извештаје о вама. Ви сте у свему лојални!
- ВУК: Кад бих писао српским трговцима у Тријесту, шта мислите? Могли би сакупити какву помић, или ми удијелити пензију..?
- КОПИТАР: Не знам. Одиста не знам. Пишите кнезу српском и иштите накнаду за његову биографију коју сте ви написали.
- ВУК: Толико пута сам му писао. Баци ми понеку кост.
Улази Ана и уводи Давидовића, у њујиној џелерини.

- АНА: Волф, дошао је господин из Србије. Каже да се познајете.
- ВУК: *(Усџаје с најором, изнаџен)*
Давидовићу! Да ли ме то очи варају?...
- КОПИТАР: Дуго вас нисмо видели, господине Попечитељу.
- ДАВИДОВИЋ: *(Рукује са са Коџићаром)*
За послом сам, господар ме послао...
- ВУК: Па, сједи, одмори се.
- ДАВИДОВИЋ: Хвала. Морам одмах даље... Господар ти шаље поздраве.
(Вади из каџуџа кесу с новцем и даје је Вуку)
Узми, ово је од њега... Мала помоћ, за пут...
- ВУК: Какав пут?... Одобриво ми да идем у Париз, да штампам народне пјесме?
- ДАВИДОВИЋ: Не, већ те зове да похиташ у Србију. Нужан си му.
- ВУК: Зар му онај муфташ Герман није нужнији?
- ДАВИДОВИЋ: Герман је за другим послом. А ти одмах у Крагујевац крени, јер ћеш иначе наклоност кнежеву заувек изгубити.
- ВУК: А што ћу му ја кад мог совјета никад није штовао?
- ДАВИДОВИЋ: Мораш се отечеству сада одужити. У Акерману Русија и Турска потписале конвенцију о самоуправи Србије, и о наследном кнежевству Обреновића. Господар потребује учених људи за висока звања. Зато крени се што пре.
- ВУК: Хвала ти, Давидовићу. Јеси ли рад нешто попити и појести?...
- ДАВИДОВИЋ: Не, хвала. У журби сам.
(Улази Ана)
И још нешто. Господар ти налаже да се распиташ о куповини ћирилске штампарије, која би се у Србију пренела. Остајте ми у здрављу.
- ВУК: А да дођеш вечерас на вечеру? И Ви, господине Копитар.
- ДАВИДОВИЋ: Са задовољством. Онда до вечерас.
(Поклони се и изиђе. Ана џа испраџи)
- ВУК: Спасени смо! Чуо си, хоће и штампарију!... Ана!
- Ана се враћа.*
- КОПИТАР: Видите, спасла вас божја промисао...

- АНА: Ох, боже! Најзад неко добро!
- ВУК: Да ли ја ово сањам или лудим?
- АНА: Нисам се узалуд молила!
- ВУК: Ана, купи мяса и вина. Спреми вечеру!
- АНА: *(Вади из кецеље писмо, даје му)*
Дошло је писмо... Сва сам се збунила...
- КОПИТАР: Добра вест никада не иде сама, баш као ни лоша!
- ВУК: *(Брзо прелећти очима по писму; озари се, седне на столицу као ошамућен)*
Mein Gott!... Рука божја ће нас помиловати заувјек!... Божја и царева!... Извештавају ме пријатељи из Петербурга да ће његово императорско величанство Николај потписати указ којм ми доживотно дедељује пензију од сто дуката годишње! Шишков ми пише да је то извесно. Ми више нећемо бити божјаци, Ана!... Господине Копитару, коло среће се окреће!...
- КОПИТАР: Да, нема сумње. Али, новац од руског цара...
- ВУК: То је новац као и сваки други, а мени најдражи!
- КОПИТАР: Ипак, размислите. Његово величанство и петербушка господа хоће да вас придобију. Цар сања о припајању Подунавља Русији!
- ВУК: Цар има право на своје снове. А моја Ана и моја ћеца живјеће као људи!... Шта је, не одобравате моју пензију? Желите моју смрт?
- КОПИТАР: Не, забога! Желим да не заборавите да вас је Аустрија створила!
- ВУК: Створио сам се – уз вашу помоћ. А ви нисте Аустрија...
- КОПИТАР: Видећемо се вечерас. Довиђења.
(Наклони се и изиђе)
- АНА: Волф!
(Похрли му у загрљај)
Не слушај Копитара!...
- ВУК: И не слушам га! Он је љубоморан, он хоће да ме понемчи! Он се боји Русије!... Нека сви иду дођавола. Купи себи најлепшу аљину, и ћецу одени. А мени донеси мој путни ковчег. Пакуј ме...

- АНА: *(Одмакне се; ледено)*
Путујеш?... Куда?
- ВУК: У Србију, Ана. А камо бих иначе?!
- АНА: Вуче, троје деце имамо!... Деца нам расту и умиру без оца!
- ВУК: Повешћу и њих. Повешћу и Мину и Саву и Ружу у Земун, код Кара-Мате. Ти се брине о себи...
- АНА: Не могу више, не могу да самујем. Не тражи то више од мене. Вуче... погледај ме... Да ти... да ти немаш тамо, преко, неку Српкињу? Признај, кријеш нешто од мене?!
- ВУК: Ма шта то говориш, жено божја! Каква Српкиња!...
- АНА: Рекли су ми да ви, који сте живели у Турској, волите да имате по две, три жене!
- ВУК: *(Смеје се)*
А што не четири, пет!... Лудо моја, најбоља си и најдража моја, радости мога срца, зар ти у мене сумњаш? Какав сам ти ја Дон Хуан! То су глупости! Шта се то мота у тој главици?... Што не пођеш са мном, заједно с ђецом?...
- АНА: *(Плаче)*
Никад!... Никад не бих могла живети по турским обичајима! Ја не знам ваш језик... Тамо владају болести, колера, мала-рија, а ми с децом... Полудела бих тамо...
- ВУК: Добро, смири се. Слушај ме. Кнез ме зове. Господару сам неопходан. Писаћу му законе, служићу му, учићу ђецу, књиге ћу дати у народ... Буквар!... Било је пошљедње вријеме... Већ су ме слова била почела по соби ћерати...

Промена свейлостии: све йосйјаје несйварно. Мишки хор йева – азбуку – йоједина слова одјекују у еху! С разних сйрана улазе иґрачи у косйимима у облику неколико ћирилских слова. Умесйо речи йесме ређају се слова азбуке, уз враџоласйу иґрарију несйашних слова. Вук и Ана йону у йаму. Осйају само разиґрана “слова”.

ЗАТАМЊЕЊЕ

5. СЛИКА

Као у 3. слици, и сада ће сценски простор бити искоришћен за више амбијената кроз које Вук ирилази у Србији 1829, 1930. и 1831. године, боравећи – с повременим прекидима – у Крагујевцу и Београду. Свејлосћ ошкрива у дубини део кнежевог конака у Крагујевцу: за клавиром седи његова кћи Јелисавета, лејушкасија млада девојка, и мучи се с некаквом “ејидом”, свирајући је сасвим невелико и без слуха. Очаран, њену свирку слуша кнежев писар 22-годишњи Алекса Поповски, Војвођанин, одевен по европској моди.

ЈЕЛИСАВЕТА: (Удари обема рукама по клавијатури; срдито)

Не иде, па не иде!... Као да ударам у корито!

ПОПОВСКИ: Немојте тако, висости. Ваша музика као да се од анђeosке лире воздиже! Ваши мали бели прсти трчиду по диркама као тичице, које по њима кљуцаду!

ЈЕЛИСАВЕТА: То ви мене тешите, љубезни наш Алекса.

ПОПОВСКИ: Не, висости. Моје срце је отворено и тако спремно чисту истину казивати. Ја сам преко, у Новом Саду, и Панчеву, многе клавир-мајсторе слушао. И мислите да они богзнакако свираду? Та, манте их! Тек понеки може се нежношћу чувства с вама поредити.

ЈЕЛИСАВЕТА: Lei parla italiano?

ПОПОВСКИ: Ма, јок, висости. Каки италијански! Ја вам немецки нешто шпрехујем, мађарски јоште боље, а сербски ми је надјдражеји језик. Ја сам амо, у Србију, вашем оцу, светлome кнезу, дошао служити као писар да бих сербску писменицу код господина Вука усовершио. Та он је све ордење и титуле по Јевропи побрао!

ЈЕЛИСАВЕТА: Ја га много не марим. С мојом мајком шурује, тражи му ђувегију по Аустрији.

ПОПОВСКИ: То не верујем!

ЈЕЛИСАВЕТА: Ho bisogno di vostra amicizia, signore. Voglio parlare d'amore con Lei... Lei e un gentiluomo caro...

ПОПОВСКИ: Ништа вас нисам разумео.

ЈЕЛИСАВЕТА: Да ме можеш разумети, ја ти то не бих смела рећи.

ПОПОВСКИ: Тојест, разумео сам само реч Аморе. Ако је то исто као Амор, бог љубави, висости...

ЈЕЛИСАВЕТА: Не зови ме више “висости”. За тебе хоћу да будем Јелисавета, Јеца – како хоћеш!

ПОПОВСКИ: О, хвала, хвала вам... Јецо! И љубим ти ручице. По вас целу ноћ те снивам, те као с тобом се љуљам на огромној љуљашки, а она нас у само небо носи, те пловимо по реки, а небу мило.

ЈЕЛИСАВЕТА: Буди стрпљив. Мајка дабе тражи за мене неког великог господина. Ја волим кад си ти ту негде, такав никакав, а мени добар.

ПОПОВСКИ: Видиш, Јелисавета, ако твоја мати чује за наш унтер-халтунг, чуће и господар, твој отац. А онда зло и наопако!

ЈЕЛИСАВЕТА: Неће. Неће ништа сазнати. Морамо бити тајновити. И чекати.

ПОПОВСКИ: Слатка моја надо!...

Улази Вук; накашље се. Његовом искусном оку не измиче блискости двоје младих.

ВУК: А шта вас двоје ћућорите?

ПОПОВСКИ: Књегињица ми је свирала и парлала талијански...

ВУК: А ти, шта си ти њој “парлао”, Алекса?

ЈЕЛИСАВЕТА: Господин Поповски ми је говорио о вама. Диви се вашем знању и хоће што више од вас да научи.

ВУК: Тако?

ЈЕЛИСАВЕТА: Остављам вас. Учитељ играња ме чека.
(Журно несћане)

ВУК: Чуј, момче. Ватра и слама не могу близу стајати!

ПОПОВСКИ: Ја не разумем...

ВУК: Разумијеш, разумијеш. Пази да те ватра не сажеже. Љубав је пуна и меда и јада! А имаш само једну грбачу. Знаш ће живимо и под чијом руком љеб једемо.

ПОПОВСКИ: Не брините. Умем се ја чувати. Ми само диванимо...

ВУК: *(Ухвати се за груди, ѿсрне)*
Ох...

ПОПОВСКИ: Није вам добро? Убледили сте...

ВУК: Нијесам здрав, Алекса. Мој стомак... грчеви дању и ноћу, срдобоља и несаница... Ваљда тај кувар, све ради прљавим рукама.

ПОПОВСКИ: Та јесте ли га видели? Зној му капље у јело, а кад се усекне руке брише о кецељу и њима месо хвата. Ја му каз’о да то не ради, а он потеже сатару!

Улазе осино, смејући се, Сима Милосављевић – Амица, Димијрије Давидовић, Панија Хаџи-Стоило, Цветико Рајовић и сјисаишељ Јоаким Вујић, а за њима двојица-тројица слугу.

- АМИЦА: Ево нашег Вука, а ми га свугде тражимо!
- ВУК: Је ли? А што ме тражите, Амица?
- АМИЦА: Имамо нешто да ти дамо...
- ВУК: А шта то?
- АМИЦА: *(Вади савијуџак)*
Пасош за пут у Аустрију.
- ВУК: *(Обрадован)*
О, хвала ти, Амица. Господар ми, значи, одобрио! Болест ме исцрпла, знаш... а и ђеце сам се пожељео... Дај ми га!
- АМИЦА: А, не, чекај!... Прво да кажеш пред свима да ниси никакав доктор филозофије, већ стари тврдоглави магарца!
- ВУК: Ма, тако и јесте. Кад сам амо долазио, обећана ми је плаћа, помоћ фамилији, разумијевање да радим књижевне послове, да живим к'о човјек и да каткад посјетим оне моје сироте у Земуну. А сад... сад ме водате за улар к'о магарца!
- ДАВИДОВИЋ: Хоћеш рећи да смо те преварили? А ко те је то преварио?...
- ВУК: Сви ви, сваки помало.
- ХАѢИ
-СТОИЛО: Ниси то мислио, стара лисицо!
- РАЈОВИЋ: Ако те је господар преварио, ти само реци!
- ВУК: То бисте ви хтјели, да ме посвађате с господаром?... Плаће не имам, сабили сте ме у онај смрдљиви мрачни собичак над кухињом, не дате ми прилике да прибељежим што народ пјева и говори, а камоли да изиђем преко границе...
- АМИЦА: Па то се наш Вук наљутио?
- ДАВИДОВИЋ: Не љути се на нас, Караџићу, ми – к'о и ти – служимо и слушамо...
- АМИЦА: Знате ли зашто Вук, “најпросвешченији господин у Срба” – како му пишу на писмима – вазда носи шубару и црну мараму? Зато да га не убије “цуг”!

(Смеју се сви, осим Давидовића и Појовског)

А знате ли зашто је добио ове медаље? Зато што је Русима потказивао Аустријанце, а Аустријанцима – Русе! Ускоро ће добити орден Марије Терезије што нас продаје ћесаровим жбирима! А знате ли шта ће добити од нас? – Добиће почасно место на оној сувој крушки пред конаком о коју вешамо белосветске протуве!...

ВУК: Вријеђаш без изазова, Амица. Нијеси ме уплашио. Дај ми дер тај пасош, није ми до беспослица!

АМИЦА: Оћу. Али под условом да га овде сада гласно прочиташ!

ВУК: Дај...
(Узме пасош, прелећти погледом по ономе шћо је написано; пребледи и уздрхћти, али се савлада, чћћа)
“... издаје се Вуку Стефановићу из Тррррр-щића... занимање – руски донкишот и пензионер... лични опис: зуби и уста као ужички опанци, нос као модри патлићан...” И цртеж – ја како мокрим у тестију!... Вешто нацртано... вициг...

ХАЏИ-СТОИЛО: Пасош мора бити веран истини. А да ти пишаш ноћу у тестију, то сви знају!

Сви се смеју осим Појовског.

ВУК: Ох... Зло ми је... Болестан сам и хром, па не могу ноћу напоље, а ноћног суда нема!

Грохћћан смех.

РАЈОВИЋ: А ми смо чули да из те тестије доливаш у мастионицу кад преводиш француске законе!

ХАЏИ-СТОИЛО: Биће то неки посрани и попишани закони!

ВУК: Биће први и једини од Душана Силног до данас! Само животиње немају правила по којима ће се владати...

ВУЈИЋ: О творцу тих правила саставленије књижевно сачинио јесам.
(Вади ћарче харћћије)

АМИЦА: Дела, читај, Јоакиме!

ВУЈИЋ: *(Чииа)*
 “Тифлозофије доктур, каликутически кокошију краљ, од бундева и тикава без семена кавалер, аркадическа марва с дугачким ушима и лавском кожом дулосас; зелено-злобна, завистљива, пакосна, хегава и кромпава маскара; слепаца и слепица буљук-баша; с лепи шарени туђи птица перци накићени црни гавран; над корњачама и жабама ђор-дели-баша; слепачки песама преписатељ, од гусала капел мајстор; славни зелени жабац; с перушкама, лисицији репови и прапорци накићени сватовски чауш-баша; мудри звекан, дедак баша... ђор домуз баша, думлем бостанџи баша и прочи восточно-индиско-турско-таратрско-каравлашко-циганско-шијачко-ђор-дели-ђаур-олди имена уживалац и прасац!”
(Ойиши смех)

РАЈОВИЋ: Тури то у театар, Јоакиме!

ВУК: Заборавили сте да сам члан Законодатељне српске књажевске комисије, од кнеза постављен!

За иренуијак ијајац и комешање. Сви се загледају.

ВУЈИЋ: *(Прибере се; насџавља)*
 “Онај који његове страшне, једва постижме и преко мере трудне речи чита, мора чело да намршти, очи избегли, нос рашири, образи набури, усне испрчи, језик исплази, зубе искези, вилице искриви, уши начуљи, грлом прокрокти...”
(Урнебесан смех; само се Давидовић уздржава, а Пойовски рођуши)
 ... Само незналица може у законнику “покретно добро” и “ималац” писати, уместо “движимо добро” и “притјажатељ” – како се у јуристици во вјеки казивало!

АМИЦА: А сада, господо, ево нашег заједничког писма, потписаног од свију чланова управленија.
(Предаје ѓа йојишииенем и онемоћалом Вуку)
 Читај!
(Вук чииа, остјаје нем)
 Нећеш?...
(Вук одмахне ѓлавом)

ВУК: И ти си ово потписао, Димитрије?

ДАВИДОВИЋ: Сви су, па и ја... Шале ради...

ВУК: Спрдња је то недостојна људи!... Потписао и прота Матеја... Знам да милостиви господар наш не зна за ово писаније. Он, сунце које нас грије, никад ово не би дозволио. И казнио би вас, јер он ме цијени...

Сви се смеју двосмислено.

АМИЦА: Нећеш да читаш? Дабогме, како би член Друштва за историју и старине у Москви, читао писмо обичних смртника? Ударило му у главу! Умишља да је с кнезом на истој нози!... Је ли, Вуче, старо куче, како ти оно тражиш да те лечи кнежев лекар? Ништа мање, а!

ВУК: Когоћ има у прсима људско срце, а у глави здрав разум, он може ласно виђети да се ја за то нијесам молио ни од госпоштине, ни од бијеса, него од превелике нужде. Ако ми је за невољу мучити се с француским законима, није ми за невољу мучити се с квартиром без нужне простирке, без послуге, без одијела. Свиње продајете, дукате множите, зар морате као свиње на слами с бувама спавати?

АМИЦА: Јао, ено буве!
(Тобож хваћа буву на Вуковом рамену)
Ево и овде једне...

Сви "лове буве" на Вуку, уз ѓаламу и смех; у ѓомејњи с Вукове ѓлаве ѓадне шубара, слуге је хваћају и бацају у вис; један му узме шћаку и хода с њом, ѓодражавајући Вуков ход, док друѓи зѓраби шестшију и шобоже мокри у њу; Вук ѓада на колена, бауља...

ВУК: Људи!... Људи бојји... Шта то чините са мном!...

ХАЦИ-
СТОИЛО: Помажемо ти да се отарасиш бува!
(Смех)
А ако оћеш бољи квартир, зађи у неку веселу кућу с женскињама, ионако ону твоју Швабицу дуго ниси опкорачио!...

РАЈОВИЋ: А што се ноћног пишања тиче, ископај рупу под креветом па у њу...

АМИЦА: Ако ти треба плата, обрни гузицу па ишти службе у београдског паше. Он воли такве твде, печене. Његов дупедавац Таминција иначе је оматорео и отромболио се!... Све смо ти у писму објаснили!
(Смех)

- ХАЦИ-
СТОИЛО: ... А како ти је свагда једна нога прегнута, прегни и другу, ето те четвороношке к'о сад, па иди побачки!...
(Смех)
- ПОПОВСКИ: Шта вам је, људи, шта то радите с човеком?! Зашто га понизујете ... Знам ја зашто. Зато што је бољи и паметнији од вас, што је света видео, што је просвешћен и учен, што га цареви одликују...
- АМИЦА: (Удари му шамар од коџа Појовски одлећи усїрану и замукне)
Куш!... Псето швапско!... Још си у пелен-гаћама, да нама толкујеш! Идемо за трезу, чекају нас печеница и ракија из потока!

Излазе, смејући се, пошїо свако прескочи Вука.

- ПОПОВСКИ: (Приђе Вуку, дадаје му шїаку и помаже да усїане)
Ти гадови... Барбари... Боли ли вас штогод?
- ВУК: Боли... Боли ме ова наша Србија, Алекса!

ЗАТАМЊЕЊЕ

Освеїли се предњи леви део сцене. Тамо је кнез Милош Обреновић. Вук му прилази. Појовски несїаје.

- МИЛОШ: (Показује на оїворено писмо усїред себе)
А ти тако, читаш ми туђа, а своја писма јок?...
- ВУК: Не бих вам читао ни туђа, кад ви то не бисте захтевали.
- МИЛОШ: (Иронично)
Шта велиш: “До гроба твој одани супруг који те воли”? “Срца мојега једина радости”? Цврц. Ђе се тако пише жени? Женско ти је на вртуљку и узду, ако оћеш да те слуша и да буде твоје. А не ту... ачиш се, а већ си пола века спрцао!...
- ВУК: Тако је то на страни, па ја...
- МИЛОШ: Може бити да је на страни, али ја то не дам! Ми не ударамо у тамбуре, него на јатагане... Мислиш, Милош је глуп, неписмен, неће дознати?... Мислиш да не знам да си ону књигу о српској буни ти ујдурисао, па је подметнуо к'о кукавица јаје? Тобоже је написао неки Леополд Ранке!... Ти си, ти си то, лопове... Хвалиш ме у ној, не кажем... Али зар си морао да протуриш и оне хвале о

- Црном Борђију? Те био ратник, те очи му дубоке, те правичан, те добар, те скроман!... Шта се кога тиче по Јевропи какав је он био? Он није ни постојао!
- ВУК: Болестан сам, господару. Могу ли на кратко до Земуна, да видим ђецу и да се полечим?
- МИЛОШ: Доцније. Хоћу да си ми ту, на очима. Не знамо се ми од јуче.
- ВУК: Било би добро, господару, да један шпитаљ у Србији подигнеш и лекаре доведеш...
- МИЛОШ: Шпитаљ? А од којих пара? Од мојих?...
- ВУК: Трговци донели стидне болести. Вренга се шири...
- МИЛОШ: Ма шта ти оћеш, оца ти јебем! Ко труле кобиле јаши, тако му и треба! Вала кад нас нико није лечио, нећемо ни ми никога. И ја сам се враџбинама излечио, па шта ми сад фали!
- ВУК: Господару, само на мјесец дана да пређем у Земун...
- МИЛОШ: Па да нашкрабаш нешто о нама, да нас изрезилиш пред светом? То оћеш, је ли?
- ВУК: Не, кунем ти се свим светињама. Вјеран сам ти к'о звијезда Даница Мјесецу. Душом сам твој.
- МИЛОШ: Лажеш, лажеш. Ниси се, чујем, ритнуо на онај пасош и оно писмо? Отрпео си понижења? Лукавац си ти!
- ВУК: Нису то понижења, господару. Амица се шали са мном. Ми смо рођаци, па његове спрдње остају у фамилији. Само нек преблаг и бог тебе поживи још на многа љета, те још многе ползе и среће да учиниш народу српском...
- МИЛОШ: Понекад ми се допадаш, знаш. Умеш лепо да кажеш и оно што не мислиш. Именујем те за председатеља Београдског народног суда са платом од 4.200 гроша, највећом коју један мој чиновник има. Пакуј се за Београд. Суди народу, ал' не заборави да сам ти ја највиши судија. Изнад мене само бог! Је л' тако?
- ВУК: Тако је. Хвала вам, господару.
- МИЛОШ: Сад реп под гузицу, па бегај!

ЗАТАМЊЕЊЕ

Музика. Свећлост обасја сујројни крај сцене: шамо су судијски сјо и сјолице. Вук заузима месјо у средини. Са обе његове сјране седи јо један члан суда, а мало јодаље сјоји јандур са шибом. Пред судским већем јромиче јоворка људи и жена различјој живојној доба – сви они игром моле и шраже одавно ужушену и изгубљену правду. Ту је слейи сјарац кога води дечак, зајим убога сјарица која бојоради, Турчин са јурбаном који нешјо ујлашено моли, зоройадни јрзовац који јрејш, млада жена са ванбрачним дејешом, двојица јосвађаних суседа шјд... Суд најзад ујоне у шаму, са јресјанком музике, а јоново се освейли јредњи леви део сцене: шамо је и даље Милош, сада окружен лејим женама. Једна га ојасује, а друга јоји. Пред њима је ниска софра. За њом седе Давидовић и Рајовић. У јозадини сјоји целай Алекса, с јрекршјеним рукама.

- МИЛОШ: (Бесно)
Ма, Цветко, јеси ли ти моја полиција у Београду или ниси? Каква Шугава Ката, какви бакрачи!
- РАЈОВИЋ: Шугава Ката је позната јавна женска у Београду. Она је долазлизла Вуку у Магистрат...
- МИЛОШ: Шта ви тамо радите, прђију вам јебем! Твоји пандури ноћу курве у Магистрат воде и на путу патроли турској изговарају се да они такве кнезовима у суд подводе! Јебарник правите од моје власти!
- РАЈОВИЋ: Вук је наредио изгон јавних женскиња из Београда, а онда су ухватили Шугаву Катку и привели је...
- МИЛОШ: Опет ти о Шугавој Кати! Јеси, бре, крштен! Нећу више о курвама реч да чујем!
- РАЈОВИЋ: Вук је протерао сучку свима. Осудио је Перу Бранкова да подигне изнова кућу једној баби, чију је кућу био срушио да уграби земљиште...
- МИЛОШ: Е, ако је вала! Тако му и треба.
- РАЈОВИЋ: А Панти Хаџи-Стоилу запленио прокријумчарени шећер!
- МИЛОШ: Да му Хаџи-Стоило не загорча живот због тога? А је ли, полицијо, шта тражи онај Мита Христић у Београду?
- РАЈОВИЋ: Па ја сам вам јавио да је изненада дошао из прека, а Вук ме позвао на саслушање и укорио што вам пишем иза његових леђа. Он себе сматра врховном влашћу у вароши...
- МИЛОШ: Кој, бре, врховна власт? Ја сам једина и врховна, и пребићу обе цволике ономе кој оће да ми попује! Зна ли Вук да је Мита Христић зет Карађорђевог? Зар таква зверка да ми

улегне у кокошињац, а мој директор полиције да не сме да ме извести? Слушај сад што ти кажем: добићеш пропис о владању полиције, а у њему овлашћеније да према особама политички подозрителним мене лично извештаваш. Какав јебени Магистрат и ћопави Вук! Ти ми одговараш за сва тајна умишљенија, за све. Има да мотриш и на Вука! Он нек удара печате и записује песме, а ти си озго! Власт!

ДАВИДОВИЋ: А шта ћемо с тим печатењем Вуковог Новог завјета?

МИЛОШ: Ништа. Пренео је мени Хаџи-Стоило какво мненије у Карловцима митрополит има. Онај ко се дрзно да на цркву удари – удариће и на мене и на общество! Умиљава ми се ту к’о лане на извору, а овамо се и са Светим писмом шегачи. Слушај, Давидовићу. Оћу да сачиниш једно писмо да је та работа мрска богу и да не иде ником поштеном у главу. И да то потпишу владике, нахијски кнежеви, судије, сви! Молићемо се богу као и досад, а не како Вук оће!

(Пандур унесе писмо и преда га Алекси, а Алекса Милошу. Милош га пружи Давидовићу)

Читај!

ДАВИДОВИЋ: *(Чита)*

“Љубљени мој Алекса. Гледам те из потаје и не смем ти прићи, а груд ми изгоре од печалног страдања мојега. Љубим те да се већма љубити не може. Ти си једини у конаку и мојему животу на коме се око задржати може. Кад ћу те опет у тајности сусрести, макар на тренут, да у око и срце твоје завириш? Дрхћем од страха да ћу те изгубити и да ће ме другоме дати. Страшна судбо моја! Живим од твог обећања и наде коју си ми улио. Твоја заувек Јелисавета.”

МИЛОШ: *(Испргне му писмо)*

Кучка једна! Е, Вуче, јебем ти писменост твоју. Видиш ли шта бива кад женско научи да пише...

(Давидовићу)

Који море, Алекса?... Је л’ онај петлић писарник?... Види ти шиљокурана, на моје се огњиште наоштрио!... Напоље сви! Напоље!

(Сви брже-боље одлазе. Остају само Милош и његов мрачни екекујор)

Алекса!

АЛЕКСА: (Приђе му)
Заповедајте.

МИЛОШ: Ти своје знаш. Све што је његово – твоје је. Скини му и аљине и гаће ако оћеш. И сеци на комаде па баци у трње, мајку ли му јебем крваву!
(Журно оде)

Алекса постоји још иренушак. Махиално ошћа дршку јашагана, ја оде за кнезом.

ЗАТАМЊЕЊЕ

У нови круџ свејлостии, на средини сцене, уђе Вук.

ВУК: Волео сам тог младића, Ана. Имао је особите способности научити свашта без муке и труда. Писао је немачки као рођени Немац, знао је добро ударати у гусле, у китару, у тамбуру, играти карте, даме, шаха и најпосле поправљати сатове...

Најред лево, испред Милошеве софре, испуји Алекса Појовски. За њим Алекса – целати и још два Милошева момка, са исуканоим ножевима.

АЛЕКСА: Скидај Кафтан!...

ПОПОВСКИ: Немојте... Биће ми хладно... Имењаче!

АЛЕКСА: Ни кафтан те више неће загријати...

ПОПОВСКИ: Молим те, Алекса, пустите ме у Угарску...
(Скифа кафтан)

АЛЕКСА: И чакшире, брзо...!

ПОПОВСКИ: (Пресирашен, скида и чакшире; осћаје у кошуљи и гаћама)

Људи моји, смилујте се... Ништа нисам урадио... Она је мени писала... Ја штујем њу и господара и његов дом, ја никад не бих... Јелисавета, ја те љуб...

Алекса и момци хитрим ударцима са ири сиране усмрће Појовскоџ, који не стиже ни да јукне, већ уз појмуле крике ужаса и зрцање паде на колена, а појом клоне на под. Алекса и момци покује његову одећу, скину му ирсшен, узму саји и кесу с новцем, и брзо несћану. Нејокрејно тело Појовскоџ ушоне у шаму.

ВУК: Био је умиљат и честит. Особиту је вољу имао на лијепе хаљине и све што је лијепо... Толико доброг у једном човјеку тиранин није могао поднијети... Да не би колере и

опште пометње, ни ја не бих живе главе извукао. Ође, у Земуну, болестан сам, али миран... Нећу више, Ана, у Србију. Задуго нећу. Немам ја тамо више што тражити... Нека Србија најпосле мене потражи... Написаћу кнезу писмо и разаслати га на све стране, макар ме главе стајало... Писаћу му да правицу људима да, да им осигура живот и имање, да у школе и учене људе вјерује, а не у убојице и арамије, усаминаше и батинаше, у чудаке и лудаке какав је и сам, да свјетлост у таму пусти.

ЗАТАМЊЕЊЕ

6. СЛИКА

Милош и Цветко Рајовић, директор полиције. Обојица стоје, Цветко са неколико џаџира у рукама, док Милош љућући корача наоколо. Из очију му сева бес, кийиши ишио не може да сможди одсујиног Вука, који му је уйуишио знаменишо писмо.

МИЛОШ: ... Сенат! Какав сенат, словца ти нагузим, ко је у Србији за сенат икада чуо!... И шта имам ја ту с Турцима да се натежем око фермана и сената!... Заболе ме кривак шта ћопави Вук мисли о народу! Он ми зна шта је народ! “Кис ди ханд”, тамо у Бечу и Земуну, уз белу кафу и крофне! Народ је, бре, крдо: ако пукнеш бичем, биће и реда и мира; пустиш ли га да врлуда, изобадаће се к’о рогата марва, изгазиће те, забалегаће те... Читај даље!

ЦВЕТКО: *(Чиша)*
“... Опет накратко да кажем: с владањем Ваше Светлости нико тамо није задовољан, ама баш нико, осим Ваша два сина, а и они да су мало старији, може бити да би били незадовољни...”

МИЛОШ: Нико и не треба да буде задовољан! Нисам ја овде секадаша да задовољавам Петра и Павла... Е, Вуче, курво блентава, пашче погано, ти да ме уједеш, оца ли ти јебем!

У дубини сцене, високо, осветили се Вуково лице, док Цветко појоне у полушама.

ВУК: *(Говори шекси свој писма)*
“... Владање је Црнога Ђорђија за чиновнике и за све знатније људе било много боље од Вашег...”

- МИЛОШ: Хајде, лај, лај! Главу си своју на пазар истурио!
- ВУК: “... Свакога владоца права је полза само оно што је полезно и за његов народ... Ваљало би народу дати правичност, или као што се данас у Европи обично говори, конституцију... да се сваком човеку осигура живот, имање и чест...”
- МИЛОШ: Јао, оца ти на мајци јебем, каква чест!?!... Каква чест!... Даш му чест, а он се поаси да ’оће и власт и сласт! Чест само имам ја! Ја, Вуче – “шантаво куче, уши к’о папуче”!
(Смеје се усиљено)
Ти би мене да учиш, мени да толкујеш како се народом управља и како се земља води!
- ВУК: “Данас у Србији правитељства, у правом смислу ове речи, нема никаквога, него сте цело правитељство Ви сами: кад сте Ви у Крагујевцу, и правитељство је у Крагујевцу; кад сте ви у Пожаревцу, и оно је у Пожаревцу; кад сте Ви у Топчидеру, и оно је у Топчидеру; кад све Ви на путу, и оно је на путу. А да Ви сутра, сачувај Боже, умрете (које једном мора бити), умрло би и правитељство, па онда ко би био јачи, онај и старији...”
- МИЛОШ: Прижељкујеш моју смрт, стара куротресино, надаш се да те мртав нећу стићи крви да ти се напијем!
- ВУК: “Ја сам, док сам био тамо, кад сте се год Ваша Светлост поболели, мро од страа, да не умрете, јер знам шта би онда могло бити и од Ваше фамилије и од ваши ’пријатељи’ и ’приврженика’.”
- МИЛОШ: Кога си све против мене подбунио, то ми реци!... Ма, видиш, ћопави угурсузе, да није ове шаке, још би турски земан овде владао, још би се на колац набијало!
- ВУК: “За Вас су сви који имају што рећи ’бунтовници’ и ’ребе-лијанти’. Ви свакога човека без икакве кривице, можете јавно и тајно погубити! А можете и великоме суду заповедити да га, као највећег злочинца, осуди на смрт. Тајно се обично губе значајнији људи, и то понајвише преваром, као што су главу изгубили Мелентије Никшић, митрополит ужички; Глгорије, архимандрит манастира Благовештенија; Марко Абдула, бивши обор-кнез у нахији Пожаревачкој; Младен Миловановић, знатни старешина Карађорђијина времена; Андрија Јокић, кнез Јасенички; Алекса Поповским Ваш секретар...”
- МИЛОШ: Све су то подривачи, уштве и издајници које сам ја лебом ранио и људима учинио! А они мени иза леђа нож оштрили... Да могу јопет би ја њи мокрим уларом задавио!

- ВУК: “А себе сте окружили свакојаким скитницама и пропалицама: Аврам Петронијевић, Димитрије Давидовић и Цветко Рајовић – белосветске протуве; а тројица других – Павле Теодоровић, Сима Урошевић и Стефан Радичевић – злочинци који су за злочинства своја у тавницама и на робији бивали!... И ви овакве људе волите употребити и у сваки важнији народни посао увести, него способније од њи земаљске синове!”
- МИЛОШ: Јок, него ћу тебе да упослим, теби да верујем, шпиончино швапска! Они ме, бре, слушају, ди ја оком они кроком! Власт се на подворнима гради, а не на бунџијама и својеглавцима!
- ВУК: “Ваљало би укинути кулук, и ни од кога ништа не искати за бадава... Ваљало би уредити школе. Да учени људи буне подижу против правитељства, тога се ни мало не треба бојати, ни зато школе презирати и њиову уредбу одлагати...”
- МИЛОШ: Школовани људи! Као ти, је ли? Књиге су ти крвни отров. Тебе сам хранио, од моји пара си опстао, и види сад како си пас! Зубе ми у срце зариваш!
- ВУК: “Добро је знати шта људи мисле и говоре, али не треба свакога гонити који што противно рекне, а особито ако људи по несрећи имају право...”
- МИЛОШ: Ама, јеси ли ти поманиао, ћопави? Јесу ли ти бечки акрепи памет посисали?... Ја државу правим у ваздуху, ни од чега! Сам самцит. Морам је бранити као она квочка што ће у око да кљуне, од таквих који би у народ забуни и збрку да уметну, да му огаде моју власт...
- ВУК: “Сами сте себе огадили, Ваша Светлости, спрдњом коју терате с црквом хришћанском, с људима старим и угледним, самољубијем и презренијем своји подајника. Што сте на црквену књигу једнога сиромаша свештеника дали да се упише: ’Поп Н. јебао кобилу, па се онда запопио?’ Зашто сте свог чауша Рајовића понизили кад сте га оно слали у Каравлашку с пасошем у којем је писало: ’Показатељ овога Цветко Рајовић, моја је будала, па је пропустите, јер свако будале пропушта?’”!
- МИЛОШ: И јесте будала! Сви су они будале! Јебаћу му оца кој помисли да је паметнији од мене!
- ВУК: “Тори сте тиранин и од Кучук Алије. Отимате и грабите све што Вам се хтедне. Није вам свето ни туђе имање, ни туђа чест, ни туђе женскиње, ни чистота ђевојачка. Ударате на живот и опстојаније људско.”

- МИЛОШ: Ја сам ослободилац и заштитник овог народа, ја војску плаћам, чиновнике плаћам, и рогове српске у врећу трпам, у сноп повезујем трње и коприве. Ласно је теби придиковати, тамо у ћесаровини, ја сам ти овде к'о пуж што кошницу на себи носи!
- ВУК: “Ни образа, ни стида, ни душе у Вама нема. Зашто обресте народу болницу градити за лечење венерических болести?”
- МИЛОШ: А ко је мене лечио од врэнге? Ко? Нек' свако пази с ким се прца, а кад му загноји доле – нек код бабе Стевке иде. Има она трава и против урока и против болештина.
- ВУК: “А има ли трава да сваки човек у народу буде сигуран са својим животом, с имањем и чешћу? Тек кад буде сигуран, онда ћете и Ви бити сигурни с вашим животом, с вашим имањем и вашом чешћу, па не само Ви за живота, него и Ваша деца након вас...”
- МИЛОШ: Претиш ми, је ли, скоте?
(*Вук несћане, Рајовић се ѿовуче*)
Претиш ми из Австрије? Што ми то ниси овде скресао у брк? Јер знаш да бих те у трњу сахранио к'о цркотину какву!... А сад чуј ти мене, ћопави!... Мене је ђаво породило да чудо створим! Јесте, спрдам се с људима, и силим се, и зулуме чиним, али то је зато да побегнем од себе сама! Да души својој љуте траве превијем. Јесте, Ђорђија Црног, кума свог, секири сам дао, јер луда није лука јео, него би српство у погибију одвео. У сну га видим. Његово црно око ме гледа насмејано, као да ме разуме, као да ми прашта. А ја нећу његовог опроштаја!... Ох, боже!... Кукавац сам ти сињи, Вуче, просјак већи и од тебе, јер и свакојаком душманину на подвореније идем! Љубим скуте и папуче! Гутам срам и понижење, раздирем се, лудим, лудим, боже мој!... Лудим!... Вуче, курво да би курво једна!
(*Рида*)
Не дај, Рајовићу, да то писмено по земљи и Јевропи крене. Полиција си, не дај, спречи ћопавог да ме по свету резили. Проклет да је он, поспрдак један, наказа, проклет во вјеки вјеков!...

ЗАТАМЊЕЊЕ

7. СЛИКА

Земун, 1842. Две њлеиене сѝолице и сѝочић, на ѝераси виле, на обали Дунава. У сѝолицама седе Вук, сад већ седи и уморни 55-годишњак, и 20-годишњи кнез Михаило Обреновић, вишњак и наочий. Камердинер их оислужује чајем.

МИХАИЛО: Ви и мој папа не можете никад непријатељи бити. Толико сте различити, рекао бих супротни један другоме, а опет нека вас сила међусобно привлачи.

ВУК: Да. Он и ја се, чини ми се, допуњујемо. Ја немам његову снагу, не умем да баратам људима, а он опет не зна оно што сам ја научио. Ипак, он је хтео чак да ме убије...

МИХАИЛО: Молим вас...

ВУК: Да, да. После оног мог писма којим сам очи отворио и њему и другима, указавши му да се деспотијом ништа осим мржње и несреће не ствара, спремио ми је клопку у Топчидеру. Позвао ме кобајаги на ручак. Мене и оног његовог Белзебуба Алексу...

МИХАИЛО: Богу хвала, поново сте се нашли у Бечу и зближили као никад раније.

ВУК: Невоља нас зближила. Сад сам му потребан. Остварило се оно што сам му пророковао: да ће проћи исто као Младен Миловановић. Дигли се уставобранитељи и – морао је да абдицира, ево, има већ три године. А онда су и вас, као наследног владоаца, такође приморали да напустите земљу. Ви плаћате његове дугове. Стадоше нам свима ногом за врат најгори људи: Тома Вучић Перишић, Јован Хацић...

МИХАИЛО: Стрпљења, господине. Ја ћу се онамо вратити. Погледајте наш Београд... Одавде, из Земуна, преко Дунава, изгледа ми у измаглици нестварно... Да ли је све то иза нас био сан?

ВУК: Иза вас?... Постоји само живот испред вас, величанство. Кнез Михајло Обреновић ће тек засијати на српском престолу.

МИХАИЛО: Радујем се што сам с вама, господине... Што ми је отац ваш вас одредио за учитеља и личног совјетника.

ВУК: Светлости, не зовите ме “господине”. Какав сам вам ја “господин”? Зовите ме просто “чика Вуче”, онако како би ме звали млађи и мом Тршићу.

МИХАИЛО: Добро, чика Вуче. Радујем се што ћемо заједно путовати у Берлин. Биће ове зиме дивних балова, театра...

- ВУК:** Кад се једном вратите у отаџбину и опет на трон седнете, оснујте српски народни театар у Београду. Нек буде уистину народни, на народном језику. Нек се у њему представљају Стерија, Стефановић, владика Његош... и ини други који ће за њима доћи. И уопште, будите човјек широке душе. Као што сад храните избјегличку сиротињу, све ове стотине људи што умакоше из Србије испред уставобранитељског ножа, тако и у будуће – не жалите новце за храбре, за оне који истину и правду љубе, за љепоту и људско здравље, за школе, за пјеснике и учењаке... Тако ћете владати срећно и на ползу народа и отаџбине...
- МИХАИЛО:** Мој отац тражи да се одрекнем права на престо у његову корист. Он ће, вели, боље од мене умети да надигра кнеза Александра Карађорђевића и Тому Вучића. Мисли да им ја нисам дорастао.
- ВУК:** Па и нијесте, свјетлости. Лавови су то. А ви – ви сте душеван младић. Ипак, не попуштајте. Морам вам нешто признати. Ваш отац, у чијој сам служби, тражи од мене да вас наговорим да му препустите власт. И ја ћу морати то пред њим да чиним. А ви – немојте, не дајте се. Останите упорни. Будућност Србије је у вама, а не у вашем оцу.
- МИХАИЛО:** Дакле, не само што је мој папа од вас много научио, него сте и ви, богме, од њега. Знате како он за вас каже: “Виће ли Вучине ће превари матора лисца”. Апропо варања... Морам се отворити пред вама. Ја поуздано знам, чика Вуче, да ви намигујете и преко Дунава, тамо на Београд и садашњу управу. Писали сте им и молили пензију?!
- ВУК:** Јесам, свјетлости. Из биједи и страха за моју нејач. Зар сам заслужио да у овим годинама још зависан будем? Ако баш хоћете, савио сам шију, тамо преко, и кад ви из Србије одосте, закуцао сам на врата мојих душмана. Морао сам да се понизим и да Јована Хаџића молим да ми пензију не одузму. И замислите, тај крвопилац, што ме својим утуцима пред цијелим свијетом брукао, пристао је да ми се пензија остави, али под условом да му не одговорим на пошљедњи утук, да његова пошљедња остане. Пристао сам, што сам друго могао... Бацио је љагу на цио мој живот, на мој образ, на моје дјело... А ја морам да ћутим и да цркавам од стида...
- МИХАИЛО:** Чика Вуче, да се нагодимо. Али да остане тајна, моја и ваша. Ја ћу вам доживотно исплаћивати годишњу потпору од шест стотина форинти.
- ВУК:** Па то... то је двоструко више него што ми даје господар?! Висости, благодарим вам... Ево, и сузе ће ми поћи... Кад сам истинско признање од неког свог доживео...

МИХАИЛО: Мој отац то не сме дознати. Знате колико је шкрт... Умирите се сад. То је најмање што могу за вас да учиним.

ВУК: Ослободићу се море што ме гуши толико година. Знате, свјетлости, за мене се говори да волијем путовати. Не, ја нијесам путовао, ја сам вазда бјежао... од судбине и несреће, од људи који ме гоне, од неразумијевања, од глупости... Умрла је и моја најљепша ружа, моја кћи Роза, у осамнаестој години. А пре ње мој мали Милутин, па Милица, Божидар, Василија, па двоје некрштене одојчади, па мој умни Сава, дика моја, па оно бистро и мило девојче Амалија... Од њих дванаест живи су ми још само Вилхелмина и Димитрије. Чини ми се да ће најпослије од све моје ћеце остати само моји књижевни послови. Захваљујући вама, свјетлости, решићу се дугова за штампање... И пустити у свијет наше народне пјесме, ново издање рјечника, Нови завјет, издаваћу своју "Даницу"... Одоше Мушицки, Мркаљ и толики други, ал' јавише се млађи, Стерија, владика Његош... Тако вам је то на овом свијету, свјетлости... Знате ли ко је била Хајкуна од Удбине?...

Уз музику улази шурска лејошница Хајкуна, а за њом Иво Сењанин, Мали Радојица, Стојан Јанковић и још два хајдука; игром приказују неосвојивост лејоше, оличене и лејој жени. Сви покушавају да је освоје, надмећу се у храбрости, бојаштву, али Хајка свима узмиче..

ВУК: *(Док игра играје)*
То вам је она љепота-ђевојка из пјесама чију љубав вазда освајају хајдуци, хрле ка њеној неописивој љепоти, чезну, боре се, пропињу се да је додирну. Ако је та Хајкуна, да рекнемо, срећа људска, онда се нико ње не доможе. Ја ћу успијети у свему научном што сам научио, али Хајке ипак ухватити нећу. Цијелог живота пружао сам руке ка некој мојој Хајкуни од Удбина. Као што рече мој Саво Мркаљ:
"Зло је мучно садање поднети.
Зло нас бивше пече у памети,
Будуће већ једе нас.
Дневне туге рађају сне худне,
А сни ноћни растуже нас будне.
Јесмо л' без зла који час?
Човек, страва човеку, ах, већа,
Гони правду, што је свију срећа,
Гони мир из света сав."

Играчи завршавају представу: све руке подигнуће су према недохватној лејошници Хајкуни, која одлеће у вис и несћаје... Вук и Михајло Обреновић пију чај.

КРАЈ